

ASÂKİR-İ MANSÛRE ORDUSU'NDA TALİM SİSTEMİNİN DEĞİŞMESİ
VE AVRUPALI UZMANLARIN ROLÜ (1826-1839)

Yüksel ÇELİK

ÖZET

XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren askerî reform sürecinin anahtar kavramları hâline gelen talim ve ta'allüm, paradoksal olarak hem reformcuların hem de karşıtlarının meşruiyet arayışlarının sloganı oldu. 1826 sonrasında, talim konusu eskisine nazaran çok daha önem ve oldukça farklı bir muhteva kazandı. Ancak son dönem tarih yazıcılığında, bu önemli konunun Vak'a-yı Hayriyye ve Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kuruluşuyla ilgili bahislerin gölgesinde kaldığı görülür. Bu makalede; XIX. yüzyılda modern askerî yapının ve dolayısıyla Mansûre Ordusu'nun mümeyyiz vasfı olarak görülen talim sistemini geliştirme çabaları, dinî çekinceler, model arayışları, Batılı uzmanların rolü, sistemin modernizasyonu ve pratiğin kitâbîleştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen telif ve tercüme faaliyetleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Reform, II. Mahmut, Asakir-i Mansure, yeniçeriler, askerlik, talim, eğitim, Avrupalı uzmanlar, subay, Harbiye.

Osmanlı İmparatorluğu'nda XVII. yüzyıl sonlarından itibaren Avrupa karşısında savaşlarda alınan yenilgilere yeni halkaların eklenmesinin yarattığı endişe, en azından askerî alandaki reform bahsini sürekli gündemde tutmuştu. Mağlubiyetlerin, devletin bekasını tehdit edecek kadar ürkütücü bir hakikat hâline gelmesi, reform ihtiyacının daha yüksek sesle dile getirilmesine ve Avrupa'dan teknik yardım alınmasını da içeren somut projelere zemin hazırlamıştı. Nizâm-ı Cedîd, Sekbân-ı Cedîd, Eşkinci denemeleri ve nihayet Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye bu zemin üzerine bina edilecektir.

Tahta çıktığı andan itibaren, yeniçeri ocağını tasfiye etmek amacıyla ihtiyatlı bir hazırlık sürecini başarıyla yürüten II. Mahmut (1808-1839)'un

* Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü /
yuksekelik@hotmail.com

hedefi modern bir ordu kurmaktı. Mısır Cihâdiye Ordusu'nun özellikle Rum İsyanı esnasında (1821-26) asilere karşı elde ettiği başarılar, "talimli asker" konusunda önceki dönemlere nazaran çok daha geniş bir mutabakat zemini yaratmıştı. Bununla birlikte, etkin bir tehdit unsuru olarak varlığını sürdüren yeniçerilerden çekinildiğinden, te'lifçi-dualist Nizâm-ı Cedit tarzını ve zihniyetini andıran son bir deneme olarak "eşkinçi" namıyla yeni bir askerî sınıfın teşkiline karar verildi (Mayıs 1826). Yeniçeri isyanlarının temel dayanağı olan "meşruiyet" endişelerinin bir tezahürü olarak, ulemanın önde gelenleri ile bazı tarikat şeyhlerinin de katıldığı meşveret meclisinin ardından, askerî talimlerde Mısır Cihadiye Ordusu'nun model alınması kararlaştırıldı. Bununla hedeflenen şey, yeniçerilerin, talimin "kâfir işi" olduğu şeklindeki klasik isyan gerekçelerine sığınmalarını engellemektir. Ancak alternatif bir ordunun kurulmasını hazmedemeyen ve bu sebeple yine kazanlarını meydana çıkararak yeniçeriler kanlı bir iç savaş sonucunda ortadan kaldırıldı (Haziran 1826).¹

Bu makalede, son dönem tarih yazıcılığında, askerî reformların önündeki en büyük engel olan yeniçerilik zihniyetinin adeta anahtar kelimesi olarak tekrarlanan gelen, ancak üzerinde pek durulmayan talim konusu ele alınacaktır. Bu bağlamda, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu'nda; yeni talim sistemini ikame ve geliştirme çabaları, doğudan (Mısır) ve batıdan (Avrupa) model arayışları, Avrupalı subayların istihdamı konusundaki dinî çekinceler, yabancı uzmanların nitelikleri ve olumlu-olumsuz etkileri, ordunun modernizasyonunu desteklemek ama-

¹ Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1293; *Vak'âniwis Es'ad Efendi Tarihi*, nşr. Ziya Yılmaz, İstanbul 2000; Ahmed Cevad, *Tarih-i Askerî-i Osmânî*, c. I, İstanbul 1299; Mehmet Mert Sunar, *Cauldron of Dissent: A Study of The Janissary Corps (1807-1826)*, yayınlanmamış doktora tezi, Binghamton University, Newyork 2006; Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat Düşünceleri", *İlmi Araştırmalar*, İstanbul 1999, VIII, 25-64; Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliyye-i Osmanîyye*, c. III, İstanbul, 1327; Şirvânî Fatih, *Gülzâr-ı Fütûhât*, yay. M. Ali Beyhan, İstanbul 2001; Haward A. Reed, *Ottoman Reforms and Janissaries: The Eşkenci Layihası of 1826*, *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1071-1920*, ed. Halil İnalcık, Ankara 1980, s. 193-198; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. XII, İstanbul 1309; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, c. I, Ankara 1988; Ahmet Yaramış, *II. Mahmut Döneminde Asâkir-i Mansure-i Muhammediyye (1826-1839)*, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 2002; Avigdor Levy, "The Ottoman Ulema and the Military Reforms of Sultan Mahmud II, *Asian and African Studies*, (1971), VII, 13-39; a. mlf., "The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army", *International Journal of Middle East Studies*, (1971), II, 21-39.

cıyla, teşkilat ve talim konularında yapılan telif ve tercüme faaliyetleri izaha çalışılacaktır.²

I- Mansûre Ordusu'nun Kurulması ve Talim Sorunu

Yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla, askerî alandaki ıslahat süreci yeni bir ivme ve önceki dönemlere nazaran oldukça farklı bir muhteva kazanmış, Sultan II. Mahmut için icraatlarında “*serbestiyet*” imkânı doğmuştu.³ “Nizâm-ı müstahsene” olarak da adlandırılan bu yeniden yapılanma devrinin sembolü ve en önemli dayanağı olan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu için yeni bir kanunname hazırlanarak (7 Temmuz 1826)⁴ askerî reform programının çerçevesi çizildi.

² Daha önce talim konusuna temas eden müellifler olmuştur, (Tuncer Baykara, “Asakir-i Mansure'nin İlk Döneminde Talim Düzeninin Değişmesi”, *I. Askeri Tarih Semineri, Bildiriler (24-27 Mayıs 1983)*, Ankara 1983, II, 101-106. Müellif, muhtemelen bildirisinin doğası ve dar kapsamı gereği, sadece Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi'nin *Tarih*'inde ve Hızır İlyas Ağa'nın (*Letâif-i Vekâyi'-i Enderûn*, Dersaadet 1276) adlı eserinde yer alan paralel ve mükerrer bilgileri nakletmekle yetinmiştir. Söz konusu çalışmada tek bir arşiv vesikasından istifade edilmemesi bir yana, askerî tarih seminerine sunulmasından mıdır bilinmez, müellifin mevzuu sürekli Cumhuriyet dönemine bağlama telâsı, konunun çok yüzeysel olarak ele alınmasına ve birçok önemli hususun atlanmasına neden olmuştur. Bunlar; yeni orduda talim sisteminin yerleştirilmesi yönündeki çabalar, Mısır ve Avrupa'nın model olarak alınması tartışmaları, bu tartışmaların çerçevesini belirleyen dinî çekinceler, orduda istihdam edilen Batılı subayların nitelikleri, bunların olumlu-olumsuz etkileri, askerî sistemin modernizasyonunu desteklemek amacıyla yapılan tercüme ve telif faaliyetleridir.

³ Padişaha takdim edilen ve müellifi belli olmayan layihada şu ifadeler yer almaktadır: “Zât-ı şevket-simât-ı hazret-i mülûkânenin cülûs-ı meymenet-menûs-ı cihandârîleri tarihinden berû maksûd ve muhassıl-ı efkâr-ı padişâhâneleri olan yeniçeriliğin ilgâsı kaziyyesi bize göre yeniden ayrı ve iki târîh-i mütemâyiz terkib edip târîh-i evvel olan yeniçerilerin vaktinden zât-ı hazret-i şehinşâhî fâ'ilü'l-hükm olamamış idüğü aşikârdır. Bu sûrette târîh-i serbestiyet-i şehinşâhî ancak hûn ile memzûc kaziyye-i ilgâ-i yeniçeriyânın vukû'undan itibâr olunmak lâzım gelmekle...” [Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayûn (HAT), nr. 39799]. Bu hususu destekleyen bir tespit olarak; yeniçeriliğin ilgâsıyla padişahın ilk defa “âmir-i mutlak” sıfatıyla icrâ-yı hükûmet etme” hakkı elde ettiği kaydedilmiştir (Ziya Şakir, *Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, İstanbul 1957, s. 17).

⁴ BOA, *Kanunnâme-i Askerî Defterleri* (KAD), nr. 1, s. 1-12; KAD, nr. 6, s. 1-9; Suretleri için bkz. *Maliyeden Müdevver Defterler* (MAD), nr. 9002, 1-7; BOA, *Cevdet Askeri* (C. AS), nr. 45224; HAT, nr. 17708; nr. 48112; nr. 24038; nr. 59106; İstanbul Üniversitesi Tarih Yazmaları (İÜ. T Y), nr. 5824, s. 2a-16a, Temmuz 1826-Mart 1827 arasında hazırlanan kanunnameleri içeren bu defter neşredilmiştir [*Askerî Kanunnâmeler (1826-27)*, haz. Ahmet Yaramış-Mehmet Güneş, Ankara 2007]; Esad, *Tarih*, s. 654-

Mansure Ordusu'nun kuruluşu esnasında, başkentte tam anlamıyla bir telâş hâli hâkimdi. Vak'a-yı Hayriyye'nin yarattığı olağanüstü şartlar ve sonrası için ortada bir plan bulunmayışından kaynaklanan bu belirsizlik atmosferinde, birçok sorun el yordamıyla çözülmeye çalışılmaktaydı. Yeni ordunun komuta kademesinin belirlenmesi, başkomutanlık karargâhının tespiti, kışlaların inşası, iaşe ve ibate, üniformaların tespit ve temini, subay ihtiyacının giderilmesi ve talim alanlarının yapılması, süratle çözümlenmesi gereken sorunların başında gelmekteydi. Gerçekçi ve uzun vadeli düzenlemelerden ziyade pratik çözümlerin öne çıktığı bu atmosfer içinde, ordunun başkomutanlığına padişahın hususî talimatıyla Kocaeli ve Hüdâvendigâr sancakları mutasarrıfı Ağa Hüseyin Paşa atandı.⁵ Yeni ordunun vezir rütbesindeki en üst düzey komutanı olan "serasker" in komutasında hizmet edecek iki alayın Bâb-ı seraskerî'de⁶, üçünün Davutpaşa'da, diğer üçünün ise Üsküdar'da konuşlandırılması kararlaştırıldı. Diğer yandan "talimli asker" maddesinin en önemli ve acil unsurlarından olan kışlalar konusu gündeme alınarak, Alemdar Vakası'nda asiler tarafından tahrip edilmiş olan Selimiye Kışlası'nın tamirine, Davutpaşa ile Râmî'de mevcut binaların onarımına ve birer yeni kışlanın inşasına başlandı.⁷

Orduya asker kaydı hızla sürerken, namzetler arasında on beş yaşından küçüklerin bulunması talim konusuna yeni bir boyut kazandırdı. Seraskerlik, bu çocukların kabul edilmemesinin yeni orduya rağbeti azaltacağını arz edince, ebeveynlerinin rızası alınarak bunların yüzer kişilik gruplar hâlinde "asker namzedi" olarak kaydı seçeneği öne çıktı. Müzake-

662; Cevdet, *Tarih*, XII, 271-277. Özeti için bkz. Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih*, İstanbul 1290, I, 191 vd. Kanunname hükümlerine göre; başlangıçta 12.000 kişiden oluşacak yeni ordu, her biri 1526 kişiden oluşan ve başlarında birer binbaşı bulunan sekiz "tertip"ten meydana geliyordu. Askerlik süresi 12 yıl olacak ve askere alma işi gönüllülük esasına göre yapılacaktı.

⁵ BOA, *KAD*, nr. 1, s. 1-2.

⁶ Abdülkadir Özcan, "Bâb-ı seraskerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDVİA), IV, 364.

⁷ Ahmed Cevad, *Târîh-i Askerî-i Osmanî*, (TAO), İÜ. TY, nr. 4178, II/IV, 6; Lütfi, *Tarih*, I, 148; Zuhâl Çetiner Dođdu, "Kışla Mimarisi", *Türkler*, ed. H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Ankara 2002, XII, 178-189; Aynur Çiftçi-Nadide Seçkin, "19. Yüzyılda İstanbul'da İnşâ Edilen Askeri Yapıların Koruma Sorunları", *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi e-Dergisi*, I/1 (2005), 51-66; Ayşe Yetişkin Kubılay, "Kışlalar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, V, 7-8.

reler sonucunda, bu çocukların ileride askerî hizmetler⁸ ve komuta kademesinde kullanılmak üzere eğitilmeleri ve Acemi Kışlası'nın "Ta'limhâne" ismiyle bunlara tahsisi yönünde irade sadır oldu (15 Temmuz 1826).⁹ Orduya kaydedilen bu küçük askerleri, teorik anlamda ilk talimli birlik olarak nitelendirmek mümkündür.

Başlangıçta, Mansure birliklerinin eğitim subaylığına, binbaşı rütbesiyle daha önce Eşkinici talimciliği yapmış olan Mısırlı Davut Ağa, Nizam-ı Cedit subaylarından Çukadar Emin Ağa, Kebabçı İbrahim, Kalyoncu Mustafa ve Osman Ağalar atandı.¹⁰ Ayrıca Nizam-ı Cedit ve Sekban-ı Cedit fiyaskolarından sonra can havliyle her biri bir yere dağılan eski talimciler bulunarak yeni ordunun subay kadrosunun nüvesi teşkil edildi. Bu dönemde eski talim usulünün temel birkaç hareketini sergileyebilmek, subaylığa atanmak için yeterliydi. Meselâ Çukadar Mehmet Emin Ağa, padişahın huzurunda icra ettiği ayrıntılarını bilmediğimiz "üçlü talim" in ardından binbaşı rütbesiyle Enderun ağalarını eğitmekle görevlendirildi. Aynı şekilde Nizam-ı Cedit süvari borazancılarından Vaybelim Ahmet Ağa da talime aşinalığı sebebiyle Enderun süvarilerinin subayı oldu.¹¹ Bu esnada had safhada olan eğitim subayı sıkıntısını aşmak hususunda padişahın sunduğu alternatiflerden biri, Tophane ve Tersane'nin "gözü açık yigitlerinden" daha önce talim görmüş dört beşinin subay adayı olarak

⁸ BOA, KAD, nr. 6, s. 9-11'de "Nizâm-ı Ta'limhâne-i Asâkir-i Mansûre" başlığı altında, bu çocukların eğitimi ve ileride nasıl istihdam edileceklerine temas edilmektedir. Osman Nuri Ergin, bu çocukların, özellikle kâtiplik hizmetinde kullanılmak üzere seçildiklerini ve buna yönelik eğitim verilmeye başladığını kaydeder (*Türkiye Maârif Tarihi*, İstanbul 1977, I-II, 81). Ancak Kanunnâme-i Askerî Defteri'nde yer alan nizamnameden, bunların sadece kâtip değil, tüm askerî sınıflarda hizmet etmek üzere yetiştirilecekleri, temel eğitimden sonra kabiliyetlerine göre farklı alanlarda uzmanlaşmalarının öngörüldüğü anlaşılmaktadır.

⁹ BOA, KAD, nr. 1, (zeyl) s. 13-14; A. Cevad, TAO, İÜ, TY, nr. 4178, II/IV, 42; Esad, Tarih, s. 667-669; Lütfi, Tarih I, 201-202; Ergin, *Türkiye Maârif Tarihi*, I-II, 81.

¹⁰ BOA, HAT, nr. 23997. Belgeden, Osman Ağa'nın aslında süvari binbaşısı olduğundan piyade taliminden anlamadığı, bunun da padişahın dikkatinden kaçmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bkz. Hafız Hızır İlyas Ağa, *Letâif-i Vekâyi'-i Enderûn*, İstanbul 1276, s. 376; Tayyar-zâde Mehmet Atâ, *Tarih-i Atâ*, İstanbul 1292-93, III, 108; *Üss-i Zafer*, s. 107-108; Cevdet, Tarih, XII, 168; Lütfi, Tarih, I, 142.

¹¹ *Letâif-i Enderûn*, s. 394-395, 406-408; Atâ, Tarih, III, 109; Charles Mac Farlane, *Constantinople in 1828, A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital*, London, 1829, I, 55. Vaybelim Ahmed Ağa/Bey için bkz. Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1308, I, 300-301.

eğitilmesiydi. Diğeri ise, Mühendishane’de mevcut olması lazım gelen ve talim usullerini gösteren “eşkâl risaleleri”ndeki şekiller doğrultusunda acemi neferlerin eğitilmesiydi.¹²

Mansure Ordusu’nun zirvesindeki isim Serasker Rusçuklu Ağa Hüseyin Paşa’nın askerî vizyonu ve Nizam-ı Cedit subaylarının “talimcilik” düzeyi, modern bir ordunun ihtiyacını karşılamaktan hayli uzaktı.¹³ Üst düzey yöneticilerin yeni orduyu modern çizgiye yaklaştıracak en önemli unsur olan modern talim usulleri konusundaki bu yetersizliği, çözümlenmesi gereken başlıca sorunlardandı. Ancak talim usulünün geliştirilmesi ve eğitim subayı temini meselesi daha öncelikli olduğundan bu konulara ağırlık verildi.

Mansure Ordusu’nu öncekilerden ayıracak olan en bariz vasıf talim maddesi olduğundan, eğitim subaylarının temini de doğal olarak en acil ve öncelikli konuydu. Talimden maksat; neferlere silah kullanmayı, düzenli yürümeyi ve savaş esnasında elzem olan taktik ve teknikleri öğretmektir.¹⁴ Sultan II. Mahmut’un “talim”den anladığı şey ise, yeni ordunun çağdaş savaş stratejilerini uygulayacak donanıma sahip kılınmasıydı.¹⁵

Nizâm-ı Cedit ve Sekban-ı Cedit denemelerinde talim subayı olarak görev yapanların yetersizliklerine yukarıda işaret edilmişti. Dolayısıyla bu dönemde en pratik çözüm, Avrupalı subay ve uzmanların istihdam edilmesiydi. Ancak toplanan meşveret meclisinde, bırakın gayrimüslim Batılıları (efrenc tâifesi), mühtedilerin dahi kesinlikle subay olarak istihdam edilmemesi yönünde ittifakla karar alındı. Kaleme aldığı satırlardan, bu yaklaşımı makul bulmadığı anlaşılan ve Vak’a-yı Hayriyye’nin yarattığı hassas durum nedeniyle bu kararı ihtiyatla karşılayan II. Mahmut, yeni-

¹² BOA, HAT, nr. 23997.

¹³ Avigdor Levy, “The Officer Corps in Sultan Mahmud II’s New Ottoman Army”, *IJMES*, II (1971), 22.

¹⁴ *Asâkirin Ta’lîm ve Terbiyelerine Dâ’ir Kavâ’id-i Umûmiyyeyi Hâvî Lâyihadır*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa Kısmı, nr. 928, vr. 2a. Layihada bu husus şöyle ifade edilmiştir: “Ta’lîm-i mezkûrun hülâsası neferât-ı askeriyyeye evvelâ silah kullanmak, sâniyen iyi yürümek usûlünü tefhîm ve sâlihen vakt-i muharebede icrâsı elzem olan hareketleri öğretmekten ibarettir.”

¹⁵ “Mu’allem asker tertîb ve tanzîminden murâd hîn-i muharebede a’dâ tarafından ne vechile tabur kurularak hareket olunur ise ona mukabil berû taraftan dahî ol vechile tabur tertibiyle hareket olunmak kaziyyesidir...” (BOA, HAT, nr. 23997).

çeri gayretkeşlerinin tepkisini çekmemek için Avrupa yerine, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan 15-20 eğitim subayı talep etti ve bunların "Türk uşağı" veya Arap kökenli olmasını istedi.¹⁶ Ancak Kavalalı'nın; istihdam ettiği subayların tamamının gayrimüslim olduğu, müslüman subayların henüz eğitim verecek düzeye gelemedikleri ve sair mali gerekçelerle mazeret beyanı, bu girişimin sonuçsuz kalmasına neden oldu.¹⁷

¹⁶ Yeni orduya kaydedilecek neferlerin etnik kökenlerinin önem kazanmasının nedenleri konusunda bkz. Hakan Erdem, "Recruitment for the Victorious Soldier of Muhammad in the Arab Provinces, 1826-1828", *Histories of the Modern Middle East-New Directions-*, ed. Israel Gershoni, Hakan Erdem, Ursula Woköck, London 2002, s. 189-206.

¹⁷ BOA, HAT, nr. 23997, Kavalalı merkezin talim subayı talebini "lâ şey ve hizmet-i cüz'îye" şeklinde niteledikten sonra şu mahsurlara dikkat çeker: "Asâkir-i Mısıriyye talimcilerinin cümlesi efrenc tâifesinden olup... efrâd-ı asâkir şöyle dursun, muteber zâbitânın dahî âhere ta'lîm maddesinde kesb-i mahâret edemedikleri zâhir ve gönderilmek lâzım gelse binbaşı ve sağ kol ve sol kol ağaları gönderilmek iktiza edeceği bedîhî ve bâhir olup bunlardan gönderildiği sûrette ber-muktezâ-yı beşerîyyet cümle 'inde mu'teber olmak kasdıyla adem-i mahâretlerini ketm ve kizb idüp bizler şöyle muallimiz ve böyle mahâretimiz vardır deyû kendilerini medh edecekleri hasebiyle herkes üstad nazarıyla bakıp vaktâ ki bir müddetçikten sonra adem-i maharetleri ettikleri ta'lîm ve ta'riflerden malum oldukda Mehmed Ali Paşa bize üstad göndermemiş bu acemileri göndermiş deyû tarafımıza 'azv u kusur ve töhmet olunacağı ve bundan başka işbu asâkir-i Mısıriyye tedarikine mukaddema mübaşeret bulunduğu vakitte mücerred husûl ve istikrâr-ı maslahat kasdıyla bi'l-cümle zâbitân kendi kölelerimden ve akraba ve ta'allükâtımdan nasb olunmuş olduğundan kendülere zaruri ağır mahiyeler ve ağır kisveler i'tâ ve tanzim olunmuş olup işbu asâkir-i Mısıriyye derdest-i tanzim olan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye yanında deryâdan bir katre olup deryâ manendi olan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye zâbitânına bu vechile ağır mahiyeler ve kisveler verilmek uymayacağını işbu gönderilecek talimciler derk ve iz'ân edemeyüp her ne kadar tenbiye olunsu dahi muktezâ-yı cibilliyet-i insaniye üzere sabr ve sükûta tâkatları kalmayıp ahabab ve sırdaşına bizim şöyle ağır mahiyelerimiz vardır böyle ağır kisvelerimiz vardır deyû iftihar edecekleri bâhir olarak bu kelam be-herhal beyne'l-asâkir şâyi' olup Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin derûnlarına şayet bir güne fûtûr 'ârız oldukda bu fesada mazallahu Te'âlâ bu talimciler sebep olacağına binaen muktezâ-yı sadakatim üzere bu husûsun evvel emirde ihtârî lâzım gelmekle işte bu iki mehâzir-i 'azime sebebiyle işbu ta'lîmcilerin irsâli bir vechile münasib olmamağla..." . Merkezin subay talebi bahsi için ayrıca bkz. Khaled Fahmy, *All the Pasha's men: Mehmed Ali, his army and the making of modern Egypt*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1997, 53-54; Lütfi, *Tarih*, I, 196; A. Cevad, *TAO*, İÜ, TY, nr. 4178, II/IV, 39; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, V, 151. İlginç bir şekilde 1827 sonlarında Kavalalı Mehmet Ali Paşa tersaneden mühendis istediğinde, II. Mahmut da olsa verirdik kabilinden bir cevapla bu talebi savuşturacaktır (Lütfi, *Tarih*, I, 270).

Kuruluş aşamasında subayların yanında, modern bir ordunun vazgeçilmezlerinden olan mühendis/teknik personel ihtiyacı da had safhadaydı. Mısır'dan eğitim subayı ve teknisyen gönderilmemesi üzerine ordudaki istihkâmcıları düzene koymak üzere Mühendishane'den sekizer halife ve mülazım seraskerliğe gönderilmişti.¹⁸ Bunun yanında mühendislerin, önceden olduğu gibi sadece sefer zamanında orduya katılması pratik ve pragmatik görülmediğinden daima ordu maiyetinde bulunmaları şartı getirildi.¹⁹ “Mansûre Mühendisleri” olarak adlandırılan ve daha sonra üniformalarında bir pergel amblemi taşıyacak olan bu mühendislerden yeni bir sınıf oluşturuldu. Bunların, Mühendishâne-i Berrî ile topçu okulunun son iki sınıfında okuyan başarılı on altı öğrenci seçilmek suretiyle teşkil edildiği öne sürülmüştür.²⁰

XIX. yüzyılın ilk yarısı da dahil olmak üzere, Osmanlı modernleşmesinin yukarıdan aşağı (aydın-despotik) ve kurumsal olmaktan ziyade kişisel faktörlere bağlı karakteri nedeniyle, askerî reformların geleceği açısından Sultan II. Mahmut'un tutumu son derece önemliydi. Bu dönemde padişah, orduyla ilişkili tüm gelişmeleri yakından takip ediyor ve bununla da yetinmeyerek zaman zaman bu sürece bizzat dahil oluyordu. Meselâ, nefer kaydı hızla sürerken, devlet ricalinî teşvik etmek ve yeni orduya verdiği önem göstermek amacıyla, Enderun mensuplarından süvarî ve piyade olmak üzere bir tabura yakın asker yazdırmış, bizzat kendisi de üniforma giyerek Gülhane Bahçesi'nde defalarca talimlerinî teftiş etmişti.²¹

¹⁸ BOA, Cevdet Askeri (C. AS) nr. 6960; BOA, *KAD*, nr. 2, vr. 32a-b. Shaw, Bâb-ı Seraskerî'de bir mühendishanenin kurulduğunu öne sürüyor (Shaw, S. J- Shaw, E. Kural, *Osmanlı ve Modern Türkiye 1808-1975*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1983, II, 51). Müellif, muhtemelen Mühendishane'den gönderilenlerin istihdam edildiği birimi, “mühendis dâiresi”ni kastediyor.

¹⁹ BOA, *KAD*, nr. 6, vr. 20a-22b.

²⁰ İhsan Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, İstanbul 1952, s. 22. Müellif, “sermühendis”in idaresinde faaliyet gösteren bu zümrenin ilk kurmay sınıfı olarak nitelenebileceğini öne sürmektedir. Ancak mühendishane nizamnamesinde “sermühendis” lafzına rastlanmadı, onun yerine “mühendis hocası” denetiminde mühendislerin çalışmalarını yürüteceği ifade edilmektedir (BOA, *KAD*, nr. 6, vr. 20a-22b).

²¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicu'l-Vukû'ât*, İstanbul 1327, IV, 109. Bu birliklerin zamanla belli bir düzeye gelmeleriyle, padişah Enderun ağalarıyla Seraskerliğe gelmiş ve yeni usulde yapılan talimleri izledikten sonra Topkapı Sarayı'na dönmüştü (Esad, *Tarih*, s. 671; *Letâif-i Enderûn*, s. 376; Lütfî, *Tarih*, I, 148-149, 152; Cevdet, *Tarih*, XII, 185;

Öte yandan Kaptan-ı derya Hüsrev Mehmet Paşa'nın²² yeniçeri ocağının kaldırıldığını haber aldığı anda, donanmadaki yeniçerilerin derhal denize atılmasını emrettiği iddia edilir.²³ Ardından, maiyetindeki gönüllü ve mevsimlik bahriyelilerden oluşan ve bayrak askerî olarak adlandırılan birlikteki kabiliyetli neferleri ayırarak, Sardunyalı Galliard (Muallim Hürşid) komutasında Avrupa usulünde talim ettirmeye başlamıştı.²⁴ II. Mahmut bu gelişmeden haberdar olunca, Kaptan Paşanın yaptırdığı bu farklı talimi izlemek üzere Tersane Bahçesi'ne gitti. Hüsrev Paşa söz konusu talimi icra ettirdikten sonra "*her devlette bunun cârî olduğunu*" bir başka deyişle, modern askerî eğitimin örneğini sunduğunu sultana arz etmeyi de ihmal etmedi.²⁵ Yapılan talimi hayli beğenen padişah, bu olayın ardından Enderun ağalarının yeni usulde talim etmelerini irade etti.²⁶

II. Mahmut bu arada Anadolu valiliğine atadığı Hüsrev Paşa'nın yeni talim usulünden çok etkilendiğinden, Kuleli'de bir kez daha maiyetindeki askerleri izledi ve tüm birliklerin Nizam-ı Cedit devrine ait üçlü talim sistemini terk ederek yeni usulde (*ta'lim-i Hüsrevî/ta'lim-i cedid*) eğitim yapmalarını emretti. Ayrıntılarını bilmediğimiz bu yeni usulü Enderun

Kâmil Paşa, *a.g.e.*, III, 108; *Üss-i Zafer*, s. 195-197). Ayrıca 1826 Ağustosuna itibarıyla, padişah düzenli olarak her perşembe sadrazamla birlikte Bab-ı Seraskeri'ye giderek yapılan talimleri izlemekteydi (BOA, HAT, nr. 23997, 16 Ağustos 1826).

²² Yüksel Çelik, *Hüsrev Mehmet Paşa, Siyasi Hayatı ve Askeri Faaliyetleri (1756-1855)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 2005.

²³ Georg Rosen, *Geschichte der Türkei von dem Siege der Reform im Jahre 1826 bis zum Pariser Tractat vom Jahre 1856*, Leipzig 1866, I, 236. (Almanca metinlerin tercümesini lütfeden hocam Prof. Dr. Kemal Beydilli'ye minnettarım).

²⁴ Atâ, *Tarih*, III, 109; Lütfi, *Tarih*, I, 254; Ahmed Rifat, *Verdü'l-Hadâ'ik*, taşbasması tarihsiz, Freiburg 1970. s. 35; *Letâif-i Enderûn*, s. 397, 399, 403; Ziya Şakir, *a.g.e.*, s. 27. Galliard ile Hüsrev Paşa'nın tanışması hakkında Atâ Bey ilginç bilgiler verir. Şöyle ki; Hüsrev Paşa Mısır valisi iken (1801-1803) Nizâm-ı Cedit tarzında asker yetiştirmek için birtakım girişimlerde bulunmuştu. Vak'a-yı Hayriyye'nin ardından donanmayla İzmir'e uğradığında, yeniçerilerin yok edildiğini ve yeni bir ordu teşkiline karar verildiğini öğrenince, Fransız usulünde talim yaptırabilecek Avrupalı subay arayışına girmişti. Nihayet Napolyon ordusunda çavuşluk yapmış olan Fransız/Sardunyalı Galliard'ı bulan Hüsrev Paşa, yaptırdığı deneme taliminden sonra kendisini yeterli bularak teşkil ettiği birliğin subaylığına atamıştı (A. Cevad, *TAO*, İÜ, TY, nr. 4178, II/IV, 40; Atâ, *Tarih*, III, 109).

²⁵ Atâ, *Tarih*, III, 109.

²⁶ *Letâif-i Enderûn*, s. 393-394, 398; *Verdü'l-Hadâ'ik*, s. 35.

ağalarından başlayarak tedricen yaygınlaştırmak isteyen padişah, söz konusu birliğin subaylarından Yüzbaşı Mustafa Sabri Ağa ile Binbaşı Çerkez Abdi Ağa'nın Enderun'a alınmasını emretti.²⁷ Son icraatlarıyla yıldızı parlayan Hüsrev Paşa, 11 Mart 1827'de saraya davet edilerek padişahla birlikte Enderun ağalarının eğitimini izlemiş, eski ve yeni talim sistemi konusunda görüş alışverişinde bulunmuşlardı.²⁸

Yukarıda yetersizliğine değinilen Ağa Hüseyin Paşa'nın yerine seraskerlik makamına yeni bir ismin atanması gündemdeki yerini koruyordu. 31 Mart 1827'de Ramazan Bayramı münasebetiyle Enderun ağalarından oluşan birlik geçit resmi ve atış talimi yapmış, sonra da Başbinbaşı Osman Ağa komutasındaki Mansûre neferleri hünerlerini sergilemişti. Ardından Hüsrev Paşa, yüz neferden oluşan bir birliğe Mısır ordusundaki gibi fes giydirmiş olduğu hâlde Fransız usulünde talim ettirdi. Osman Ağa'nın yaptırdığı üçlü talime karşılık, Hüsrev Paşa'nın "*has dur, rast dur*" gibi komutlar eşliğinde farklı bir talim icra etmesi, başta padişah olmak üzere izleyen herkeste büyük beğeni yarattı. Söz konusu birlikte yer alan askerlerin eğitim subayı olarak atanmasına irade sadır olması, bu teveccühün eseri idi.²⁹ Bu suretle tedricen üçlü talim sisteminden, ayrıntılarını bilemediğimiz "*ta'lim-i Hüsrevî*"ye geçilirken, eski talim subayları toplanarak Enderun ağalarını eğitmek üzere daha önce saraya alınan Hüsrev Paşa'nın kölelerinden Halil Rifat, Bursalı Sabri Mustafa ve Çerkez Abdi Ağaların komutasına verildi. Ancak bu eski talimcilerden bazıları, bir anda rütbelerini kaybetmeyi ve acemi er gibi yeniden eğitime tabi tutulmayı hazmedemediklerinden istifa ettiler.³⁰

Askerî eğitim konusunda Hüsrev Paşa'nın yaptığı katkılar, seraskerlik için adının öne çıkmasına neden oldu.³¹ Hizmetlerine karşılık yeni

²⁷ A. Cevad, *TAO*, İÜ, TY, nr. 4178, II/IV, 18; *Letâif-i Enderûn*, s. 397-8; Atâ, *Tarih*, III, 110.

²⁸ *Letâif-i Enderûn*, s. 398-399. Yeni talim usulü hakkında İlyas Ağa, herkesin "ta'lim-i Hüsrevîye meyyâl ve ta'lim-i Selîme ikbâl edilemeyeceğini" teslim ettiğini nakletmektedir.

²⁹ Esad, *Tarih*, s. 777.

³⁰ *Letâif-i Enderûn*, s. 401; Atâ, *Tarih*, III, 110.

³¹ Hüsrev Paşa, Avrupa tarzında askerî eğitime zaten yabancı değildi. Kaptan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa'nın mühürdarı olarak Enderun'dan çıkarıldığında, efendisinin donanmayı ıslah çalışmalarında daima yanı başındaydı. Fransızları ihraç et-

talim usulünü başarıyla icra edebilen kölesi Halil Rıfat Ağa'ya mirimiranlık verilerek³² ödüllendirilmiş ve yeni subay kadrosunun teşkiline yönelik ilk adımlardan biri atılmıştı. Hüsrev Paşa ayrıca, yeni usulde eğittiği birlikler için Kuleli Bahçesi'nde, masraflarını üstlendiği küçük bir kışla inşasına çalışmaktaydı.³³ Saydığımız bu tür girişimler ve elde ettiği başarılı sonuçlar, adeta ordu içinde ordu ve sistem içinde yeni bir sistem görüntüsü vermekteydi. Dolayısıyla 1827 Şubatında Hüsrev Paşa çoktan gölge serasker konumuna gelmişti.³⁴

Modern bir ordunun teşekkülünü gerçekleştirecek kurum olan seraskerliğe atanacak yeni ismi belirlemek konusunda yapılan müzakerelerin ardından, Sadrazam Mehmet Selim Paşa huzura çıkarak, bu alanda “emsalsiz” olarak nitelendirdiği Hüsrev Paşa'yı önerdi.³⁵ Sultan da sadrazamla aynı fikirde olmakla birlikte, sadakati ve özellikle de Vak'a-yı Hayriyye esnasındaki hizmetlerinden ötürü Ağa Hüseyin Paşa'yı gücendirmek istememekteydi.³⁶ Bu sebeple onun da gönlü alındıktan sonra Anadolu Valisi Hüsrev Paşa 1 Mayıs 1827'de seraskerliğe atandı.³⁷

mek için Mısır'a giden donanmada kaptan paşanın kethüdası sıfatıyla yer alan Hüsrev Ağa, İngiliz-Osmanlı ortak kuvvetlerinin komutanı olarak Fransızlara karşı mücadele vermişti. Fransızların ihracı ve ardından Mısır valisi olarak atandıktan sonra da İngilizlerle münasebeti sürmüştü. Tüm bu süreç ve deneyimler, Hüsrev Paşa'nın Avrupa askerî sistemi ve eğitimi konularında çağdaş Osmanlı devlet adamlarına üstünlük sağlamasına imkân vermişti (Çelik, *a.g.tez*).

³² *Letâif-i Enderûn*, s. 402.

³³ BOA, MAD, nr. 8959, s. 34-35. Esad, *Tarih*, s. 778; Cahit Kayra-Erol Üyepazarcı, *II. Mahmut'un İstanbulu (Bostancıbaşı Sicilleri)*, İstanbul 1992, s. 70; Eremya Çelebi Kömürçiyân, *İstanbul Tarihi (XVII. Asırda İstanbul)*, trc. H. Andreasyan, İstanbul 1998, s. 275.

³⁴ Esad, *Tarih*, s. 778.

³⁵ Amiral Sir Adolphus Slade (Müşavir Paşa) sadrazam ve padişahla aynı kanıda değildir: “Hüsrev Paşa serasker nasb olundu, aynı zamanda üzerinde Anadolu valiliği bulunuyordu. Hâlbuki insan arasa seraskerliğe ondan iktidarsız adam bulamazdı” (Adolphus Slade, *Sir Adolphus Slade'in (Müşavir Paşa) Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanması ile Yaptığı Karadeniz Seyahati*, çev. Ali Rıza Seyfioğlu, İstanbul 1945, s. 21). Rosen da benzer görüştedir: “Uzun kariyerinde parlak bir icraatının zikredilmesinin zor olduğu bu şahıs...” (Georg Rosen, *Geschichte der Türkei*, s. 235).

³⁶ BOA, HAT, nr. 23325. Ağa Hüseyin Paşa'nın çok sadık bir kul olduğunu ifade eden II. Mahmut: “Bu makûle umûr-ı harbiyyede istihdâm olunmamış olduğundan bilmemezlik sebebiyle çok maddeler merkez-i lâykında görülmekten kalıb bîhûde yere katî çok telefât olmaktadır...” şeklindeki ifadelerle seraskerlik makamında de-

Hüsrev Paşa'nın ilk icraatı, Mısır Cihadiye ordusu ve Fransız usulünde eğittiği ve çoğunluğunu kölelerinin oluşturduğu askerî birliği Seraskerliğe nakletmek olmuştur. Seraskerin, yeni talim tarzının tüm orduya teşmil edilmesi yönündeki talimatı, Başbinbaşı Osman Ağa'nın tepkisine neden oldu. Seraskerlikte kölesi Halil Rifat Ağa'ya yaptırdığı yeni talim (*ta'lim-i Hüsrevî*) bittikten sonra bu gerginliğin farkına varan II. Mahmut, Osman Ağa'ya kanaatini sormuş o da yeni usulün, uygulama açısından zor ve üstelik yararsız olduğunu belirtmişti. Bunun üzerine hiddetlenen II. Mahmut, Osman Ağa'yı derhal Eğriboz'a sürdü. Padişah zaten sürgün kararından önce Osman Ağa'nın piyade taliminde yetersiz olduğu kanaatine varmıştı.³⁸ II. Mahmut bu olayda sergilediği tavırla, askerî alanda ve özellikle modern uygulamalar konusunda taviz vermeyeceğini net bir biçimde ortaya koymuş oluyordu.³⁹

Yeni usulde talim yaptıracak subay bulmak konusunda Serasker Hüsrev Paşa başlangıçta pek sıkıntı yaşamamıştı. Zira yukarıda da temas edildiği üzere kölelerinin tamamını, Fransız Galliard sayesinde eğitmiş ve subay olarak hizmete hazır hâle getirmişti. Ancak kısa sürede, mevcut subay kadrosunun nicelik ve nitelik bakımından modern bir ordunun eğitimi konusunda yetersiz olduğu görüldü. Bu sebeple Hüsrev Paşa, selefi döneminde Osmanlı ordusunda hizmet etmek için Sardunya temsilcisi ve Fransa elçisi aracılığıyla sürekli müracaatta bulunan, ancak "bakalum" cevabıyla oyalanan Piyemonteli Giovanni Timoteo Calosso'yla temasa geçti. Yoğun çabalar sonunda Calosso İstanbul'a getirilerek "süvari baştalimcisi" unvanıyla reform sürecine dahil edildi.⁴⁰

ğişiklik yapılmasına taraftar olduğunu ortaya koymuştur. Vakanüvis Lütfi Efendi bu becayiş hakkında; sadık, gayretli, hazır cevap ve devrinin "Felâtun-ı cühelâ" sı olan Ağa Hüseyin Paşa'nın, Enderun terbiyesinden geçen ve dört padişaha hizmet etmiş olan Hüsrev Paşa'nın bilgi ve görgüsü yanında "kabadayı" hükmünde kaldığını ifade etmektedir (Lütfi, *Tarih*, I, 236).

³⁷ BOA, *Tahvil Defterleri*, (Atik Vüzerâ), nr. 39, s. 6, 167, 200; HAT, nr. 22936.

³⁸ BOA, nr. 23997, II. Mahmut'un Osman Ağa hakkındaki tespiti şöyledir: "Asâkir-i Mansûre binbaşısı Osman Ağa 'an-asl süvârî binbaşısı olduğundan piyade ta'liminde çok noksanı olduğu yavaş yavaş meydana çıkmaya başladı..."

³⁹ Lütfi, *Tarih*, I, 254; A. Cevad, *TAO*, İÜ, TY, nr. 4178, II/IV, 40. Osman Ağa ancak Şubat 1830'da affedilerek İstanbul'a dönebilecektir (Lütfi, *Tarih*, II, 174).

⁴⁰ Şerafettin Turan, "II. Mahmut'un Reformlarında İtalyan Etki ve Katkısı", *Sultan II. Mahmut ve Reformları Semineri, 28-30 Haziran 1989, Bildiriler*, İstanbul 1990, s. 117-118. Calosso hakkında ayrıca bkz. Slade, *a.g.e.*, s. 31-32.

Mansure Ordusu'nda yeni sistem ikame ve eskisi tasfiye edilmeye çalışılırken, Nizam-ı Cedit bakiyesi talimcilerin bir kısmı Saray'daki varlığını sürdürmekteydi. Meselâ III. Selim devri borazancılarından Vaybelim Ahmet Ağa, eski süvari talimine aşına olduğundan Enderun süvarilerinin subaylığına atanmıştı. Başlangıçta subay eksikliğinden dolayı bu zatın birtakım uygunsuz tavırlarına tahammül eden padişah, hakkında epey şikâyet gelmesi üzerine durumu seraskere intikal ettirerek yerine başka birinin gönderilmesini istedi. Bunun üzerine süvari baştalimcisi Calosso Saray'a gönderildi. Vaybelim Ahmet Ağa ise Vidin'e binbaşı olarak gönderilerek merkezden uzaklaştırıldı.⁴¹

Enderun ağaları; cündilik, tomak ve cirit gibi oyunlarda mahir olduklarından, piyadeden ziyade süvariliğe rağbet göstermiş ve iki bölük hâlinde talime başlamışlardı.⁴² Saraydaki askerî eğitim II. Mahmut'un hassasiyetinden ötürü son derece sıkı tutulmaktaydı. Örneğin yeterli gayret ve ciddiyeti göstermeyen Mabeynci Şakir Efendi, bizzat padişah tarafından herkes içinde azarlanmış ve kırbaçlanmıştı.⁴³ Padişah, konuya verdiği önemi göstermek için Saray'da icra edilen eğitim faaliyetlerinin çoğuna katılmış, süvari baştalimcisi Calosso'nun naklettiğine göre, ondan öğrendiği komutlar eşliğinde "*kuvvetli ve çınlayıcı sesiyle*" ağaları defalarca talim ettirmişti.⁴⁴

Askerî eğitimin her yerde aynı şekilde icra edilmesini sağlamak amacıyla 1827 yazında seraskerlik tarafından İtalyancadan bir "*Eşkâl Risâlesi*" tercüme edildi. Padişahın da onayıyla, ilk etapta Matbaa-i Âmire'de bin adet basılan bu risale tüm birliklere dağıtıldı.⁴⁵ Bu esnada sadece piyade ve

⁴¹ *Letâif-i Enderûn*, s. 406-408. Hızır İlyas Ağa, Calosso'yu "Bir keskin mu'allim-i efrenc-i birenc" olarak niteler.

⁴² Atâ, *Tarih*, III, 111. Bu dönemde sadece Topkapı Sarayı'ndaki ağalar değil, Galata Sarayı'ndaki ağalar da talim görmekteydi (*Letâif-i Enderûn*, s. 388-89).

⁴³ *Letâif-i Enderûn*, s. 412-13.

⁴⁴ Turan, *a.g.m.*, s. 119; Ahmed Cevad Paşa II. Mahmut'un askeri teşvik etmek amacıyla defalarca bizzat talim ettirdiğini ifade ediyor. İzzet Molla da kaleme aldığı kasidede bu hususa dikkat çeker (*TAO*, İÜ. TY, nr. 4178, II/IV, 8-16).

⁴⁵ BOA, HAT, nr. 18153, Vesikada Eşkâl Risâlesi'nin dağıtımının gerekçesi şu şekilde dile getirilmiştir: "Taburda icrâ olunacak şekiller sahife-i hatırda mersûm olarak, iktiza ettikçe icrâ kılınması mücerred eşkâl-i merkûmeyi bi'l-cümle binbaşı ve kolağaları ve yüzbaşılar ve çavuşân her bâr mütala'â eylemekliğe mütevakıf idüğü zâhir..."

süvari değil, teknik sınıflardan olan topçu ve arabacıların da 1791-92'den beri icra ettikleri Prusya top talimini terk ederek Fransız usulünde talim yapmaları kararlaştırıldı.⁴⁶

Aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere, seraskerliğin ve Sultan II. Mahmut'un gayretleri sonucunda, kısa sürede üçlü talim usulü terk edilmiş ve eski talimciler de tasfiye edilmeye başlanmıştı. Galliard ve Calosso'dan başka Mansûre Ordusu'nda Alman asilzadelerinden Bavyeralı Baron Bolley'in de talim subayı olarak hizmet ettiğini biliyoruz.⁴⁷ Ayrıca, Calosso'nun açtığı yolu takip eden pek çok İtalyan subay İstanbul'a gelerek Osmanlı ordusunda görev alacaklardır.

Ordu ve Saray'daki eski talimcilerin tamamen tasfiyesinden sonra Fransız usulü talim (ta'lim-i Hüsrevî/ta'lim-i cedîd) artık tartışmasız ordunun yeni eğitim tarzı oldu.⁴⁸ Piyade eğitiminde "marş" emriyle yürüyüşlere başlanmış, Fransızcadan "aide de camp", yani, yâver-i harb "Eddökan" ve yine "kumandan" kelimesi de aynen alınarak askerî terminolojiye eklenmişti.⁴⁹ Bu tür uygulamalara, Sultan'ın bizzat öncülük ettiği görülmektedir. Meselâ 1829'da dört taburlu alay talimi yaptırdığı sırada sır kâtibi ile Mabeynci Said Efendi'ye "şeftiskotran" (chef d'escadron) unvanı vermişti.⁵⁰ Öte yandan, alay talimlerinden sonra Sultan'ın saray dışı gezilerinde (biniş-i hümâyûn) yapıldığı gibi eğlence tertibi geleneği askerî ciddiyetle bağdaşmayacağı gerekçesiyle terk edildi.⁵¹

Bu dönemde sadece piyade değil, süvari talimi ile bazı askerî teçhizat da Avrupaî usulde yeniden düzenlendi. Meselâ Türk usulü eyerler yerine

⁴⁶ Lütfi, *Tarih*, I, 253.

⁴⁷ Slade, *Türkiye Seyahatnamesi*, s. 18. Malta'daki İngiliz ordusunda subayken bazı sivil idareciler ve General Ponsonley'le anlaşmazlığa düşünce adayı terk etmek zorunda kalan Bolley 1828'de İstanbul'a gelmişti. Baron Bolley 1829'da vefat ettiğinden hizmet süresi hayli kısa olmuştu.

⁴⁸ Shaw, *a.g.e.*, II, 51.

⁴⁹ Abdurrahman Şeref Bey, Ağa Hüseyin Paşa'nın "Eddökan" demeye dilinin dönmediğini ve bu kelimeyi "Dükkan Bey" şeklinde telaffuz ettiğini nakleder (Lütfi, *Tarih*, VIII, 180n).

⁵⁰ *Letâif-i Enderûn*, s. 424.

⁵¹ Faik Reşit Unat, "Hüsrev Paşa'nın İran Elçisi Hudâdad Han Hakkında Bir Arz Tezkeresi" *Tarih Vesikaları*, I/V, (Haziran 1941-Mayıs 1942), 373.

Avrupa eyerleri kullanılmaya başlandı.⁵² Calosso komutasında Saray'da başlatılan yeni süvari eğitimi sisteminde, her biri 120 kişiden oluşan iki bölüğe ayrılan iç oğlanlarına üçer aylık periyotlar hâlinde eğitim vermeye başlandı. Daha sonra padişahın talimatıyla süvari bölükleri altıya çıkarıldı ve 1828 itibarıyla talimli süvarilerin sayısı 24 bölüğe ulaştı. Orduda Fransız sistemi benimsendiğinden yapılan talimler, Fransa elçisi General Guillemont tarafından da izlenmiş ve onun girişimleriyle Paris'ten süvari talimnamesi getirtilerek tercüme edilmişti (1830).⁵³

Askerî eğitimi son derece önemseyen II. Mahmut, gerek Davutpaşa sahrasında gerekse Silaharağa Çiftliği'nde yapılan talimlere Enderun süvarilerini götürmekte, dolayısıyla tüm devlet erkânı da mecburen kendisine eşlik etmekteydi.⁵⁴ Padişah bu işe verdiği önemi göstermek için üniforma giyerek defalarca askerî birlikleri teftiş etmiş,⁵⁵ baştaimci Calosso ile birlikte süvarilere bizzat eğitim yaptırmıştı.⁵⁶ Hatta küçük yaşta kızı Atiye Sultan'a üniforma giydirerek Bab-ı Seraskerî ile kışlalara götürdüğü de nakledilir.⁵⁷ II. Mahmut için bu tür teşvik edici uygulamalar yeni değildi. 1828-29 Osmanlı-Rus Harbi esnasında Rami Kışlası'na yerleştiğinde, Şehzade Abdülmecit Efendi ve Atiye Sultan'ı kışlaya götürdüğünü ve talimleri izlettiğini Abdülhak Molla nakleder.⁵⁸

Bu dönemde Avrupalı subaylar öncülüğünde Fransız piyade ve süvari eğitimi yerleştirilmeye ve bu suretle ordunun eğitim sistemi modernize edilmeye çalışılmaktaydı.⁵⁹ Ancak gerek Yunan isyanı sebebiyle Batı'da

⁵² Engelhardt, *a.g.e.*, s. 19. Müellif bu tür yeniliklerin yüzeyselliğine vurgu yaparak eleştirir. Ayrıca bkz. Ziya Şakir, *a.g.e.*, s. 18. Miss Pardoe, izlediği askerî törenlerde eyer konusunda bir standardın bulunmadığını nakleder (Julia Pardoe, *Şehirlerin Ecesi İstanbul –Bir Leydinin Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı-* çev. Banu Büyükkal, İstanbul 2004, s. 408).

⁵³ Turan, *a.g.m.*, s. 119.

⁵⁴ *Letâif-i Enderûn*, s. 414- 416.

⁵⁵ *Netâyicu'l-Vukû'ât*, IV, 109.

⁵⁶ Turan, *a.g.m.*, s. 119; Ziya Şakir, *a.g.e.*, s. 28.

⁵⁷ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Atiye Sultan", *Resimli Tarih Mecmuası*, III/125, (1952), s. 1200-1202.

⁵⁸ Mehmet Yıldız, *Abdülhak Molla ve Târih-i Livâsı-Tahlil ve Tenkitli Metin-*, Danışman: Prof. Dr. Kemal Beydilli, İÜ. SBE, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1995, s. 36.

⁵⁹ Atâ, *Tarih*, III, 109-111.

oluşan Türk aleyhtarlığı, gerekse Avrupalı subaylara önerilen düşük ücretler⁶⁰ nedeniyle, İstanbul'a bu iş için ikinci-üçüncü sınıf maceracı yahut mülteci subaylar gelmişti.⁶¹ Mısır ordusunun modernizasyonunda görev alan Avrupalılar ile Osmanlı başkentine gelenler mukayese edildiğinde, ödenen ücretler ve buna bağlı olarak nitelik ve rütbe bakımından aralarında hayli mesafe olduğu görülür.⁶² Yetersiz ücretler nedeniyle, çoğu subayın beş parasız kaldığı, hatta kuru ekmeğe talim ettiğine dair dramatik sahneler de nakledilmiştir.⁶³ Bu tür öznel yaklaşımlardaki abartı ihtimali bir yana, ücret ve rütbe konusundaki sıkıntıların, en azından 1835'lere dek nitelikli bazı Avrupalı subayların istihdam edilmesini engellediği de vakiadır.⁶⁴

⁶⁰ Avigdor Levy, "Sultan Mahmud II's New Army", s. 24.

⁶¹ Alman asilzadesi ve İngilizlerin Malta ordusundaki subaylarından Baron Bolley üstleriyle anlaşmazlığa düşüp açıkta kalınca İstanbul'a gelip Asâkir-i Mansûre'ye talim subayı olmuştu (Slade, *a.g.e.*, s. 18). Slade, 1829'da Osmanlı başkentinde hayata gözlerini yuman Bolley ile Malta'da tanışmış, İstanbul'a geldiğinde kendisiyle görüşmüş, kısa süre sonra da vefat haberini almıştı. Wallach da İstanbul'a ilk dönemde gelen subayların, ülkelerini ve ordularını temsil etmekten hayli uzak birtakım maceracılardan ibaret olduğunu kaydetmektedir (Jehuda L Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri (1835-1919)*, çev. Fahri Çeliker, Ankara 1985, s. 8).

⁶² Levy, "Sultan Mahmud II's New Army", s. 24; Mac Farlane, *a.g.e.*, II, 352-353.

⁶³ Slade bu hususta şunları nakleder: "Türkler orduya birçok Avrupalı talim ustaları almış idiler, bunların içinde İngiliz'den başka her milletten vardı, lâkin mevkileri pek kötü idi. Ortada bir aylık adı varsa da muntazam olarak alamıyorlardı. Söylenildiğine göre bazen kuru ekmeğe geçiyorlar, bahşiş elde etmek için paşaların eteklerini öpüyorlardı" (*a.g.e.*, s. 18).

⁶⁴ İngiliz Albay Martin Hanchet Kasım 1828'de Osmanlı ordusunda hizmet etmek üzere Bâbîâli'ye müracaat etmişti. Amiral Sidney Smith'in yaverliğini de yapmış olan Hanchet, Smith'in referans mektubuyla birlikte gönderdiği müracaat yazısında; kapudane beylik ya da İngiliz elçisi payesi verildiği takdirde Osmanlı başkentine gelebileceğini bildirmişti. Avusturya elçisi Hussar'ın da desteklediği Hanchet gönderdiği ikinci mektupta, amiral payesi ve toplam 6360 kese verildiği takdirde Mansure ordusunu yeniden tanzim edip Ruslara karşı savaşabileceğini ifade etmişti. Ancak seraskerliğin bu konuda net bir kanaat belirtmemesi padişahı tereddüde sevk etmişti. Sonuçta Hanchet'in ücretle ilgili talepleri "taşkınca" bulunmuş ve özellikle bir gayrimüslimin yüksek rütbeyle donanmada istihdamının "mütalaa götüreceği" ifade edilerek olumsuz cevap verilmişti (BOA, HAT, nr. 46474; nr. 46560). O sırada İstanbul'da bulunan Slade, Albay Hanchet'in 20.000 İngiliz lirası maaş ve "ferik" unvanı talep ettiğini ve bunların reddedildiğini nakleder (Slade, *a.g.e.*, s. 25); Levy, "The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army", *İJMES*, (1971), II, 24.

Bir diğer önemli sorun, sayıları on iki bine ulaşan nizamiye alaylarına, toplu talim yapmalarına imkân verecek uygun bir alanın tahsis edilememiş olmasıydı.⁶⁵ 1827 sonlarında büyük askerî talim alanlarının; Davutpaşa sahrası, Rami Çiftliği Kışlası, Silahtarğa Çiftliği ve Veli Efendi sahrasıyla sınırlı olduğu görülür. Alay talimleri de büyüklük bakımından yetersiz bu alanlarda yapılmaktaydı. Hızır İlyas Efendi 7 Ekim 1827'de Davutpaşa'da yapılan ve padişah ile devlet adamlarının da izlediği dört taburlu alay talimi hakkında ilginç bilgiler verir. Naklettiğine göre; Halil Rıfat Paşa komutasındaki dört bin neferin 25 dakikalık atış talimiyle etraf "cehenneme dönmüş", asker son derece disiplinli bir şekilde yürüyüş ve dönüş hareketlerini icra etmişti.⁶⁶ Söz konusu talim meydanları sorununun çözmek üzere, Sultan'ın önerisi ve ısrarlı takibi sonucunda Mart 1828'de Ayastefanos (Yeşilköy)'ta son derece geniş bir eğitim sahası ile padişahın ikametine mahsus bir kasrın inşasına başlandı.⁶⁷

Öte yandan bu yeni sistemde birliklerin piyade yanında; topçu, arabacı⁶⁸ ve cebeci gibi teknik sınıfları da bünyesine katmış olması önemli bir gelişmeydi. Böylece askerî teşkilatta ocak yapısı kalktığından, piyade sınıfının diğerleriyle kaynaşması sağlanarak tam teşekküllü talimli birlikler oluşturuldu. Merkezin yanında taşrada da Asâkir-i Mansûre'nin teşkili yönündeki çabalar hız kesmemişti. Bu çerçevede Anadolu dışındaki eyaletlerden; Halep, Şam ve Tunus'ta talimli birlikler teşkil edilmekteydi.

Benzer durum Fransız General Count Hulot için de geçerlidir. Hulot 1829'da Sir Adolphus Slade ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve Osmanlı ordusunda hizmete talip olmuştu. Reisülkütüpla yapılan görüşmede, mevcut rütbesiyle istihdam edilemeyeceği kendisine ifade edilmiş, Slade'in iddiasına göre talim çavuşluğu önerilince müracaatını geri çekmişti (Slade, *a.g.e.*, s. 18); Levy, "The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army", *IJMES*, (1971), II, 23-24.

⁶⁵ İlk etapta, İstanbul'daki büyük cirit meydanları da talim sahası olarak kullanılmıştı [Tuncer Baykara, "Osmanlı Reformlarının İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat", *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, X (1995), 6.]

⁶⁶ *Letaif-i Enderûn*, s. 414-415. İlyas Ağa, birliklerin "yerim sağ" ve "yerim sol" gibi yeni komutlar eşliğinde dağıldığını, dört taburlu ilk alay talimine padişahın Enderun süvarilerini de getirdiğini ilave etmektedir. Dört taburlu alay talimi konusundaki başarısından ötürü kısa süre sonra Halil Rıfat Paşa'ya vezaret tevcih edilmişti (*a.g.e.*, s. 432).

⁶⁷ Lütü, *Tarih*, I, 259; A. Cevad, *TAO*, İÜ, TY, nr. 4178, II/IV, 41.

⁶⁸ BOA, *KAD*, nr. 6, vr. 22b-23a; vr. 24a-b'de arabacılarla ilgili yeni düzenlemeler hakkında bilgi verilmiştir.

Bunların eğitimi için bazen merkezden talim subayları gönderilirken, Tunus örneğinde olduğu gibi, subay adayları İstanbul'a celp edilerek eğitilmekteydi. Bu tür uygulamalarla merkez-taşra uyumunun sağlanması ve askerî eğitim sisteminde standardizasyon amaçlanmıştı.⁶⁹

II- Avrupalı Talim Subaylarının ve Askerî Danışmanların İstihdamı

a. Fransız, İtalyan ve Polonyalılar

Osmanlı ordusunda erken dönemlerden itibaren Avrupalı subay ve danışmanların istihdam edildiği bilinmektedir.⁷⁰ Vak'â-yı Hayriyye'den sonra yeni bir ordunun kurulduğu haberi yayılınca, İstanbul, başta İtalyanlar olmak üzere Avrupalı subayların akınına uğradı. Bunda, Sardunya temsilcisi Gropallo ile Fransız elçisi General Guilleminot'nun da büyük rolü vardı. İtalya'da restorasyon dönemi ve 1820'de başlayan ihtilaller sebebiyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan birtakım firarî subaylar ile büyük paralar kazanma hevesinde olan maceracıların bu dönemdeki gözde adresi Osmanlı payitahtıydı. Gelen subayların bir kısmı, Tuna boyunda teşkil edilmeye çalışılan yeni birliklere gönderilirken, diğerleri seraskerlik karargâhında istihdam edildi. Fransız Galliard'ın⁷¹ yanında, İtalyan gru-

⁶⁹ BOA, HAT, nr. 17695; nr. 17910; nr. 17964-A; nr. 21164; Lütfi, *Tarih*, III, 170.

⁷⁰ Rhoads Murphey, "The Otoman Attitude Towards the Adoption of Western Technology: The Role of the Efrenci Technicians in Civil and Military Applications", *Contributions a l'histoire economique et sociale de l'Empire Ottoman*, ed. J. Louis Bacque Grammont- Paul Dumont, Paris 1983, 287-298; aynı makale için bkz. *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi*, ed. E. İhsanoğlu, İstanbul 1992, s. 7-19; Stanford Shaw, "The Established Ottoman Army Corps under Sultan Selim III (1789-1807)", *Der Islam*, 40 (1965), 142-184; M. Alaaddin Yalçınkaya, "Nizam-ı Cedid Döneminde Osmanlı Devleti'nin Modernleşmesinde İngilizlerin Rolü", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Kemal Çiçek, Cem Oğuz, Ankara 1999, VI, 684-694; Enver Ziya Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garplılışma Hareketleri", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 13-30; Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Sahada Yenileşme Döneminin Başlangıcı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları,- Ekmelettin İhsanoğlu'na Armağan-*, İstanbul 1995, s. 209-225.

⁷¹ Piyade başalimcisi Galliard (Muallim Hurşid), Napolyon'un Mısır'ı işgal girişiminde (1798-1802) Fransız ordusunda çavuşluk yapmış Sardunyalı bir askeri. Daha sonra gözden düşünce, Hüsrev Paşa'nın ikinci kaptan-ı deryalığında (1822-1827) onun hizmetine girmiş ve donanmadaki deniz piyadelerini Fransız usulünde talim ettirmeye başlamıştı. Galliard'ın müslüman olarak Hurşid adını aldığı öne sü-

bun temsilcileri; Luigi Calligaris,⁷² Grasso,⁷³ Vincenzo Riva,⁷⁴ Kont Bagliacca,⁷⁵ Giuseppe Donizetti ve Giovanni Timotei Calosso idi.

Mansûre ordusunda talim konusunda en önemli hizmeti Giovanni Timotei Calosso ifa etmişti. Fransa elçisi General Guilleminot aracılığıyla⁷⁶ seraskerliğin hizmetine alınan Calosso, süvari baştalimcisi sıfatıyla Enderun ağaları ile içoğlanlara eğitim vermeye başlamış ve padişahın gözdesi olmuştu.⁷⁷ Askerlerle iyi diyalog kurmasını sağlamak ve “kefereden” talim görmenin yaratabileceği tepkileri⁷⁸ önlemek amacıyla İtalyan subaya Rüstem adı verildi.⁷⁹ Hizmetlerinden ötürü “Hilâl Nişanı”yla ödüllendiri-

rülmüşse de bu kesin değildir. Zira süvari baştalimcisi Calosso da ihtida etmediği hâlde, askerlerin itaat etmelerini ve saygı göstermelerini sağlamak için padişah tarafından bir müslüman ismi alması önerilince Rüstem adını almıştı. Dolayısıyla Galliard’ın da aynı şekilde sadece ismini değiştirmiş olması kuvvetle muhtemeldir (Atâ, *Tarih*, III, 109-110; Lütü, I, 254; *Letaif-i Enderûn*, s. 399, 406-407; Slade, *a.g.e.*, s. 17; Levy, *a.g.m.*, s. 24; Turan, *a.g.m.*, s. 118-119).

⁷² Luigi Calligaris (1810–1870), Sardunya temsilcisi ile birkaç arkadaşının girişimleri sonucunda 1829’da İstanbul’a geldi. Ülkesinde kayda değer herhangi bir başarısı bulunmamakla beraber, 1828’de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı’nda kara ordusunun kurmay heyetini oluşturmakla görevlendirildi. Daha sonra Mısır kuvvetlerinin Anadolu’yu işgalinde Osmanlı ordusunun komutanlarından biri olan Calligaris’in ülkesine ne zaman döndüğü bilinmemektedir. *Mie Memorie e miei Scritti* başlıklı anıları da henüz yayınlanmamıştır (Turan, *a.g.m.*, s. 116).

⁷³ Grasso ise Cenevizli bir çavuş olarak İtalyan ordusunda hizmet ederken kovuştur-maya uğrayınca İspanya’ya sığınmış, İngiltere ve Yunanistan maceralarından sonra İstanbul’a gelmiş ve seraskerlik tarafından piyade talimcisi olarak atanmıştı (Turan, *a.g.m.*, s. 117).

⁷⁴ Vincenzo Riva da yüzbaşı iken vatandaşı Grasso gibi 1821 ihtilallerinde kovuştur-maya uğrayınca İspanya’ya sığınmıştı. 1827 sonlarında İstanbul’a gelen Riva, 1836’daki veba salgınında ölünceye dek Mansure Ordusu’nda eğitim subayı olarak görev yaptı (Turan, *a.g.m.*, s. 117).

⁷⁵ Lombardiyalı Kont Bagliacca 1828’de İstanbul’a gelerek Osmanlı hizmetine girmiş ve 1832’ye dek orduda hizmet etmişti (Turan, *a.g.m.*, s. 117).

⁷⁶ Slade, *a.g.e.*, s. 32. Slade, arkadaşı Calosso’nun Fransız general tarafından seraskerlik makamına takdim edildiğini nakleder.

⁷⁷ Mac Farlane, *a.g.e.*, II, 336–337.

⁷⁸ Adolphus Slade, Rüstem adını almasına rağmen askerlerin Hristiyan olduğu için onu pek ciddiye almadıklarını, bu nedenle talim biter bitmez Calosso’nun üniformasını çıkarıp sivil kıyafetlerini giymeye can attığını nakleder (Slade, *a.g.e.*, s. 32-34).

⁷⁹ Calosso gerçekte müslüman olmamıştı. Gerek Seraskerlik gerekse Saray’da askerî eğitim gören neferlere bir Hristiyandan emir almak ağır geldiğinden, padişah tara-

len Calosso'nun eğittiği süvarilerin 1828–29 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yer yer başarılı olmaları, itibarını daha da arttırdı ve kendisine Beyoğlu'nda bir ev bağışlandı.⁸⁰

Memoires d'un Vieux Soldat adıyla yayınladığı anılarında öne sürdüğüne göre; Sultan II. Mahmut'la “omzuna yaslanacak ve birlikte ava gidecek” kadar samimi ilişkiler kuran Calosso'nun, Serasker Hüsrev Paşa'yla yıldızı pek barışmamıştı. Ayrıca, Hüsrev Paşa kendisine müslüman olması konusunda baskı yapmış, o da rest çekerek padişaha şikâyet etmişti. Bir diğer ilginç anekdot, Calosso'nun seraskerlik avlusunda kapalı bir eğitim alanı yapılması teklifinin reddedilmesiydi. Yine iddia ettiğine göre, bir gün talim esnasında kölesiyle birlikte şarkı söylemesi üzerine ciddi bir gerginlik yaşadığı Hüsrev Paşa, bir daha süvari talimlerini izlememişti. Calosso 4 Temmuz 1839'da Abdülmecit'in saltanatının ilk günlerinde, bir geçit resminde attan düşüp emekliye sevk edilene dek, on iki yıl boyunca Osmanlı ordusuna hizmet etmişti.⁸¹

Osmanlı ordusunda istihdam edilen İtalyanlar arasında dikkat çekici bir başka sima da Giuseppe Donizetti idi. Seraskerliğin, 1827 Temmuzunda Sardunya temsilcisine müracaat ederek modern bir bando birliği oluşturmak üzere maestro talep etmesi üzerine İstanbul'a gelen (17 Eylül 1828) Donizetti, Mızıka-yı Hümayun'un kurulmasında büyük rol oynadı. Bu konuya seraskerliğin özel bir önem vermesinin nedeni, yürüyüş ve talimlerin icrasında bandonun (askerî bando) elzem addedilmesiydi.⁸²

findan bir müslüman ismi alması önerilmiş o da bu teklifi kabul etmişti (*Letâif-i Enderûn*, s. 407; Turan, *a.g.m.*, s. 118). Calosso'ya daha sonra Serasker Hüsrev Paşa tarafından sadece ismen değil gerçekten müslüman olması teklif edilmişse de buna tepki göstermiş ve seraskeri padişaha şikâyet etmişti (Turan, *a.g.m.*, s. 119). Calosso hakkında ayrıca bkz. Atâ, *Tarih*, III, 111; Levy, *a.g.m.*, s. 24; Shaw, *a.g.e.*, II, 57.

⁸⁰ Slade, *a.g.e.*, s. 32.

⁸¹ Turan, *a.g.m.*, s. 117-121.

⁸² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz Öztuna, *Türk Musiki Ansiklopedisi*, “Donizetti Paşa”, I, 170; Aksoy, “Tanzimat'tan Cumhuriyete Musiki ve Batılılaşma”, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, V, 1216-1217; Turan, *a.g.m.*, s. 124-125; M. Ragıp Gazimihal, *Türk Askeri Mızıkaları Tarihi*, s. 42 İstanbul 1955; a. mlf, *Türkiye Avrupa Musiki Münasebetleri*, İstanbul 1939, I, 98 vd; a. mlf, *Yüzyıllar Boyunca Mehterhâne ve Türk Müzik Kalkınışı*, İstanbul 1957; Vedat Kosal, *Osmanlıda Klasik Batı Müziği*, İstanbul 2001.

Mansure Ordusu'nda istihdam edilenler arasında diğerlerine göre rütbe bakımından istisna teşkil eden Batılılardan ilki, Polonyalı General Chrzanowski Wojciech'di. İkincisi ise Prusyalı von Moltke olacaktır. 1831 yılında Polonya'daki ayaklanma sebebiyle ülkesinden ayrıldıktan sonra Galiçya, Belçika ve İngiltere'de bir süre kalan Wojciech'in de adresi İstanbul olmuştu. İngiliz uyruğuna geçen General Wojciech'in Osmanlı hizmetine alınmasına Avusturya, Rusya ve Prusya elçileri tepki göstermişlerse de İngiltere'nin desteğiyle bu tepkiler göğüslenebilmişti. Daha sonra ara ara ülkesine giden Wojciech'in İstanbul'a üçüncü kez geliş tarihi 1838'di. Bu sırada Mısır ordusuyla savaşlar devam ettiğinden, seraskerliğin kararıyla Anadolu ordusu komutanı Hafız Paşa'nın yanına müsteşar olarak tayin edilecek ve maiyetinde bulunan Zabłowski ve Kowalski adlı subaylarla Diyarbakır'a giderek fiilen savaşlara katılacaktır.⁸³

Osmanlı payitahtında İtalyan dalgası etkisini kaybettikten sonra, askerî reformlarda istenen düzeyin yakalanamamış olması, doğal olarak II. Mahmut ve seraskerliliği yeni arayışlara itti. 1828–29 Osmanlı-Rus Savaşı'nda alınan ağır yenilgiler, reformların yetersizliğini alenen ortaya koymuştu. Dolayısıyla modern eğitim verecek nitelikli subay ihtiyacının giderilmesi amacıyla, bir taraftan Harbiye Mektebi tesis edilirken (1834-35), diğer yandan Fransa'dan uzman talebi gündeme geldi (Temmuz 1835).⁸⁴

Bu durum, Rus makamlarından ve özellikle de İstanbul'daki elçilerinden gizli tutulmaya çalışıldıysa da başarılı olunamadı. Olayın ortaya çıkması üzerine Rus elçisi, Fransa'dan eğitim subayı ve öğretmen talebinin derhal geri çekilmesini istedi.⁸⁵ Elçinin dile getirdiği hususlar; Fransızların "*republican*" oldukları, muzır fikirleri sebebiyle son kırk yıldır ülkelerinde siyasi ve sosyal istikrarsızlığın hüküm sürdüğü, "*ta'lim ve ta'allüm usûlüne irâs-ı halel ettikleri*" ve nihayet "*şâkirdlerin akl u fikrini teşvîk ve tahrîk ile*" Osmanlı başkentini de karıştıracakları şeklinde sözde dostça uyarılardan ibaretti. Öte yandan Avusturya elçisi Baron Stürmer'in Rus

⁸³ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Reformlar ve Polonyalı Mülteci Subaylar", *Askeri Tarih Bülteni*, XXVII (Ağustos 1989), 18-19.

⁸⁴ Wallach, *a.g.e.*, s.9.

⁸⁵ Julia Pardoe, Rusya'nın Mekteb-i Harbiyye'yi kontrol etme çabaları konusunda ilginç değerlendirmeler yapmaktadır (Pardoe, *a.g.e.*, s. 124-127, 377).

elçisinin itirazlarına destek vermesi, Bâbîâlî üzerindeki siyasi baskıyı ikiye katladı. Bu beklenmedik krizin çözümü için konu seraskerlikle birlikte değerlendirildi ve sonuçta; Fransa'ya iletilen askerî taleplerin şimdilik askıya alındığı, bu şartlar altında, tek çıkar yolun Avusturya'dan subay ve öğretmen talebi olduğu Paris Elçisi Mustafa Reşit Bey'e bildirildi.⁸⁶

Bâbîâlî geri adım atma kararı alırken, Fransa, müttefikli Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı karşısına almamak için Osmanlı Devleti'nin girişimini akamete uğratmanın yollarını aramaktaydı. Bu kadar menfi unsurdan müspet bir sonuç çıkmayacağını idrak eden padişah, yeni bir siyasi krize meydan vermemek için Paris'ten eğitim subayı gönderilmesi yönündeki talebinden vazgeçmişti;⁸⁷ ancak sistem modernize edilmediği takdirde devletin bekasının ciddi tehdit altında olduğunu bildiği için, ortalığın durulmasından sonra süvari birlikleri için Fransa'dan yeniden talim subayı talep etti. Rusya ile yeni bir gerginlik yaşanmaması için, bu defa "mektepe hocaları" bahsi açılmamış talep subaylarla sınırlandırılmıştı. Nihayet bu ikinci başvuruya ve Mustafa Reşid Bey'in ısrarlarına daha fazla direnemeyen Fransa hükümeti, göstermelik olarak Temmuz 1836'da İstanbul'a Mösyö Graf Joller'i gönderdi. Gelen Fransız süvari talimcisi, seraskerlik tarafından Veliefendi sahasındaki süvarilerin eğitim subaylığına atanmış,⁸⁸ ikameti için Galata'da bir de ev kiralanmıştı.⁸⁹

b. Prusyalılar

XIX. yüzyıl Osmanlı askerî modernizasyon sürecinde rol alan diğer Batılı grup Prusyalı subaylardı. İki ülke arasındaki askerî ilişkilerin başlangıcı eski olduğu kadar, hayli ilgi çekicidir de. Ordunun ıslahı yönünde

⁸⁶ BOA, HAT, nr. 46707-C; nr. 33016-A; nr. 37507-B. Fransa'dan talim subayları ve Harbiye Mektebi'nde ders verecek öğretmenler istenmesine daha önce de teşebbüs edilmişti. Ancak Rusya temsilcisi Kont Orloff İstanbul'a geldiğinde, Serasker Hüsrev Paşa'yla görüşerek birtakım gerekçeler, tehditler ve yoğun çabalar sonunda Fransa'dan subay ve öğretmen getirilmesinin önüne geçmeyi başarmıştı (BOA, HAT, nr. 46835).

⁸⁷ Wallach, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, s. 9.

⁸⁸ BOA, C. AS, nr. 26691; nr. 20842, Seraskerlik, Joller için mühimmat-ı harbiye nazırından piştov, kılıç ve çadır talep etmektedir. İkinci vesika ise Joller'in 1836 Ekim ayı maaşının ödenmesiyle ilgilidir.

⁸⁹ BOA, HAT, nr. 18911.

gayret sarf eden III. Mustafa (1757-1774)'nın bu amaçla Büyük Friedrich (1740-1786)'ten münecim talebi ve buna mukabil verilen manidar cevaplar meşhurdur.⁹⁰ Söz konusu müracaat üzerine daha o zaman Prusya ordusundan seçkin subayların gönderilmesi gündeme gelmişti.⁹¹ Prusyalı subaylar II. Mahmut devrinden önce de Osmanlı ordusunda görev almışlardı. Örneğin III. Selim devrinde Albay von Goetze Türk topçu ve piyade birliklerini denetlemiş ve Rusya ile yapılan savaşlarda danışmanlık yapmıştı.⁹²

Bu dönemde Batı kamuoyu, Yunan meselesinden dolayı Bâbüâlî'nin aleyhine döndüğünden, adeta ortak bir cephe kuran Avrupalı devletler ile ilişkiler son derece kötüleşmişti. Buna mukabil 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nı bitiren Edirne Anlaşması'nın (14 Eylül 1829) vücuda gelmesinde hayli katkısı olan Prusya'nın sergilediği dostane tavırlar, Babüâlî'nin rotasını değiştirdi. Sonuçta, askerî reform süreci ve işbirliği açısından yeni bir alternatif olarak değerlendirilen Prusya'dan nitelikli subaylar ve uzman personel istenmesi karara bağlandı (1835).⁹³

Önceki deneyimlerinden ders çıkaran Bâbüâlî ve seraskerlik, bu defa işi birtakım maceracılara ya da niteliksiz mülteci subaylara bırakmak istemediğinden Prusya'ya resmen müracaatta tereddüt göstermedi. Alınan karar doğrultusunda Serasker Hüsrev Paşa, Prusya elçisi Kont von Königsmarck'la görüşerek söz konusu talebi bizzat iletti. Rusya'nın bu konudaki hassasiyetini bilen ve merkezin yaklaşımını kestiremeyen Königsmarck, ilk etapta yeni bir diplomatik krize meydan vermemek için net bir cevap vermekten kaçındı. Ancak yoğun temaslar sonucunda, III. Friedrich Wilhelm'in onayı ile Yüzbaşı Helmut von Moltke ile Teğmen Bergh'in gönderilmesi kesinlik kazandı. Sonuçta iki Prusyalı subay, Balkanlar üzerinden yorucu bir yolculuğun ardından 3 Kasım 1835'te İstanbul'a ulaştı.⁹⁴

⁹⁰ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garplılışma Hareketleri", s. 22.

⁹¹ Wallach, *a.g.e.*, s. 7.

⁹² İlber Ortaylı, *II. Abdülhamit Devrinde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara 1981, s. 58; Wallach, *a.g.e.*, s. 7.

⁹³ Wallach, *a.g.e.*, s. 9.

⁹⁴ Moltke, *Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs, İstanbul 1969, s. 21 vd. Moltke, 3 Kasım 1835'te İstanbul'da olduğunu ve 15 Kasım'da seraskerle görüşüğünü belirtmektedir (*a.g.e.*, s. 27, 28n). Yehuda Wallach ise Moltke'nin 23 Kasım'da İstanbul'a vardığını ileri sürer, bu tarih hatalı görünmektedir (*a.g.e.*, s. 10).

Prusyalı subaylara, İstanbul'da en fazla altı ay kalma izni verilmişti. Onların planı ise üç hafta sonra memleketlerine dönmek ve Noel yortusunda aileleriyle birlikte olmak.⁹⁵ Ancak 15 Kasım'da Köningsmarck tarafından seraskerliğe takdim edildiklerinde, işin rengi değişti. Yüzbaşı Vincke'nin daha geç tarihli bir yazısında dile getireceği üzere; Hüsrev Paşa, karşısındakilerin daha önce Osmanlı hizmetine alınan subaylardan çok farklı olduğunu anlamış⁹⁶ ve bunların daha uzun süre kalmasının faydalı olacağını padişaha arz etmişti. Padişah ve seraskerin Köningsmarck'a baskı yapmaları sonucunda, Moltke'nin öngörülenden daha uzun süre İstanbul'da kalmasına dair söz alındı.⁹⁷ Prusya elçisinin durumu Berlin'e intikal ettirmesi üzerine Moltke'ye üç ay ek süre verildi. Elçiyle varılan anlaşmaya göre, istisnai bir uygulama olarak Yüzbaşı Moltke'nin mevcut rütbesi korunmak ve ülkesinde aldığı maaşın aynı ödenmek şartlarıyla istihdamı karara bağlandı.⁹⁸ Ancak söz konusu izinler defalarca uzatılacak ve Moltke Osmanlı ordusunda dört yıldan fazla hizmet edecektir.

Prusya'dan yeni uzmanlar getirilmesi yönündeki çabalar sürerken, Moltke'nin iddiasına göre; sadece talim konusunda değil, Çanakkale Boğazı'nın tahkimatı, topografya haritalarının tanzimi, İstanbul'a büyük caddeler yapılması ve başkent su sorununun çözümü için bentler inşası gibi ayrı uzmanlıklar gerektiren farklı konularda kendisinden yardım istenmekteydi.⁹⁹

Prusyalı subayları çok beğenen ve askerî sistemi geliştireceklerinden kuşku duymayan serasker ve padişahın onayıyla Ocak 1836'da Prusya'ya tekrar müracaat edilerek üç yıl kaydıyla on bir yeni subay talep edildi.¹⁰⁰ Rusya'nın Fransız subaylar konusunda sergilediği muhalif tutumu Prusyalılar konusunda sergilemediğini gören III. Wilhelm, söz konusu talebi onaylamış ve gönderilecek subayların tespitine başlanmıştı (Mart 1836).

⁹⁵ Moltke, *a.g.e.*, s. 30; Wallach, *a.g.e.*, s. 10.

⁹⁶ Wallach, *a.g.e.*, s. 10.

⁹⁷ Moltke, *a.g.e.*, s. 28-30.

⁹⁸ Wallach, *a.g.e.*, s. 10.

⁹⁹ Moltke, *a.g.e.*, s. 48-49, 65-66, 70-75.

¹⁰⁰ Bir kurmay yüzbaşı, iki kurmay subay, teğmen rütbesinde birer askerî coğrafya ve tarih, birer topografya ve resim, bir matematik, iki Fransızca, iki topçuluk ve iki de süvari öğretmeni istenmiştir (Wallach, *a.g.e.*, s. 10).

Ancak bu kez de Viyana devreye girerek, Bâbîâlî'nin daha önce Avusturyalı subayları istihdam edeceğini deklare ettiğini,¹⁰¹ dolayısıyla Prusya'dan subay istenmesini hazmedemeyeceklerini bildirince iş bir kez daha sarpı sardı. Bu defaki krizin aşılması için Hassa Müşiri Ahmet Fevzi Paşa Eylül 1836'da Viyana'ya giderek, her iki ülkenin de subaylarını istihdam etmeye hazır olduklarını bildirmek suretiyle orta yolu bulmaya çalıştı.¹⁰²

Prusya genelkurmayı subaylarına; hiçbir politik meseleye karışmalarını, Bâbîâlî'nin emirlerine itaat etmeleri, kendi ordularında hizmet ediyormuşçasına gayretli, askerî sırlar konusunda ise ketum olmaları ve kendilerinden görüş istendiğinde durumu Berlin'e rapor etmeleri yönünde talimat vermişti. Bununla birlikte, gönderdiği subayların hangi alanlarda hizmet edeceklerini ve padişah ile seraskerin düşüncelerini merak eden genelkurmay başkanı von Krauseneck, Moltke'den hususî bir rapor istemişti. Moltke hazırladığı raporda; yeni subay talebinin seraskerlik makamının hevesinden başka bir şey olmadığını, kimsenin neyi neden yaptığını bilmediğini ve özellikle "*bir gavur olarak müslüman birlikler üzerinde etkili olmanın*" çok zor olduğunu dile getirmişti.¹⁰³ Moltke'nin öne sürdüğü hususlar, en azından Prusyalı subayların yaklaşımını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Avusturya'nın çomak sokması nedeniyle, Prusyalı subayların İstanbul'a gelmesi konusunda 1836 Eylülüne kadar olumlu bir gelişme kaydedilemedi. Bâbîâlî'nin ısrarı üzerine kurmay yüzbaşı Baron von Vincke ve Fischer ile istihkam yüzbaşı von Mühlbach'ın İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırıldı (26 Ocak 1837).¹⁰⁴ Prusyalı subaylar kervanına 1837 Ağustosunda sonlarında kurmay subaylar Yüzbaşı Bincke, Fischer ve istihkam Yüzbaşı Mühlbach da katıldı.¹⁰⁵ Osmanlı ordusunun modernizasyonu

¹⁰¹ BOA, HAT, nr. 46707-C.

¹⁰² Wallach, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁰³ Prusya elçisi Könnigsmarck'ın raporu Moltke kadar -en azından maddi konularda- karamsar değildir (Wallach, *a.g.e.*, s. 13-14).

¹⁰⁴ Wallach, *a.g.e.*, s. 11-12, 14-15; Moltke, *a.g.e.*, s. 113.

¹⁰⁵ Kazım Karabekir, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar*, haz. Orhan Hülagü-Ömer Hakan Özalp, İstanbul 2001, 66, 84. 1838 başlarında Prusya'dan dört topçu subayı daha geldi (*a.g.e.*, s. 90).

sürecinde büyüleyici sonuçlar elde edilememekle birlikte, Moltke ve arkadaşlarının araladığı bu kapı, daha sonra da kapanmayacaktır.¹⁰⁶

Nispeten grup havası veren İtalyan ve Prusyalıların yanında, Avusturyalı ve Rus subayların istihdamı da gündeme gelmişti. Bunları, seraskerliğin planlı girişimlerinden ziyade siyasi gelişmelerin yarattığı fırsatlar yahut ferdi teşebbüsler olarak değerlendirmek daha doğrudur. Bu kategoride değerlendirebileceğimiz iki isim, Rus Cavaloff ve Avusturyalı Prens Gustav'dır. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın merkeze başkaldırısı Anadolu'nun işgaline kadar varınca, Rusya ile Hünkâr İskelesi Anlaşması imzalanmış (8 Temmuz 1833)¹⁰⁷ “ezeli düşman” olan iki ülke ilişkilerinde yepyeni bir döneme girilmişti. Bu tedafû ittifak anlaşmasıyla sağlanan yakınlaşmanın askerî alanda da birtakım yansımaları oldu. Bu dönemde Osmanlı başkentine gelen Rus subayları daha sonra ülkelerine dönerken Cavaloff için hususî izin alınarak İstanbul'da kalması sağlandı ve piyade birliklerine avcı talimi öğretmek üzere istihdam edildi.¹⁰⁸

Osmanlı ordusunda hizmete talip olanlar kategorisinde değerlendirebileceğimiz Avusturyalı Prens Gustav ise 1836'da yaptığı müracaatla Kürdistan bölgesindeki redif birliklerine talim subayı olmak istediğini resmen bildirmişti. Seraskerliğin konuyla ilgili görüşü sorulduğunda; Avrupalı subayların genelde menfaat temini için vazifeye talip oldukları, Prens Gustav'ın özellikle bu bölgede görev yapmak istemesinin maksatlı olabileceği ifade edilerek çekimser bir tavır sergilendi. Seraskerliğin asıl endişesi, ordunun talim usulü olan Fransa modelinin askıya alınma ve yerine Avus-

¹⁰⁶ BOA, HAT, nr. 47383, nr. 47383-A, nr. 47335. Osmanlı-Prusya askerî münasebetleri, II. Abdülhamit devrinde siyasi ilişkilerin gelişmesine paralel olarak zirveye çıkacak ve İstanbul'a yeni askerî heyetler gelecektir (Kemal Beydilli, “II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında”, *Tarih Dergisi*, XXXII (Mart 1979), 481-494; İlber Ortaylı, *II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara 1981; Kazım Karabekir, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar*, İstanbul 2001).

¹⁰⁷ Kemal Beydilli, “Hünkâr İskelesi Anlaşması”, *TDVİA*, XVIII, 488-490.

¹⁰⁸ BOA, İrade Hariciye (İ. HR), 327/21148. Tasnif heyetince tahmini olarak 1844 olarak tarihlenmiş olan bu belgeden; Cavaloff'un Osmanlı ordusunda bir yıldan fazla hizmet ettiği ve iftihar nişanı ile taltif edildiği anlaşılmaktadır. Ancak belgede yer alan: “Geçen sene Rusya askerinin (İstanbul'dan) avdetinde” şeklindeki ifadeden hareketle, bu belgenin 1835-36 tarihli olması kuvvetle muhtemeldir.

turya modelinin -en azından redif birliklerinde- ikame edilme ihtimaliydi. Askerî eğitimde ikiliğe ve ihtiyat birliklerinin muvazzaf ordudan farklılaşmasına yol açabilecek bu husus nedeniyle Prens Gustav'a müspet cevap verilmedi.¹⁰⁹

III-Telif ve Tercüme Faaliyetleri

1826-39 sürecinde altı çizilmesi gereken bir başka husus, telif ve tercüme eserlerle askerî literatürün oluşturulması; bir başka deyişle pratiğin modernizasyonu ve kitabileştirilmesi çabalarıydı. Mansure Ordusu'nun kuruluş aşamasında II. Mahmut'un, talimlerin icra şekillerini gösteren eski "eşkâl risaleleri"nin bulunup incelenmesi ve o doğrultuda talimlere başlanmasına dair iradesi¹¹⁰ ilk adım olmuştu (Ağustos 1826). Bu süreçte; piyade, süvari ve sair teknik sınıfların eğitimlerinin çağdaştırılması amacıyla Batı askerlik literatüründen tercüme yapılmaya başlandı. İtalyancadan tercüme edilen eşkâl risaleleri,¹¹¹ Fransa'nın İstanbul elçisi General Guillemont'un girişimleriyle Paris'ten getirtilen süvari talimnamesinin tercümesi (1830),¹¹² yine Fransızcadan *Piyade Seferi Hizmeti* başlıklı bir başka nizamnamenin çevrilmesi,¹¹³ İshak Efendi'nin tercüme ettiği "*Fenn-i Harbden Nasb-ı Hıyâm Usûlüne Dâir*" başlıklı risale,¹¹⁴ Kasım 1835'te Prusyalı subay Moltke'ye sipariş olunan Alman Landwehr (redif) sistemi ve askerî teşkilatıyla ilgili birtakım eserlerin tercümesi¹¹⁵ bu tür girişimlerden sadece birkaçıydı. Bu süreç, seraskerlikte kurulan tercüme

¹⁰⁹ BOA, HAT, nr. 19011-A. Osmanlı başkentinde Prusya ekolünün etkin olmaya başladığı bu dönemde seraskerlik makamının beyan ettiği bu tür bir endişenin gerçekliği sorgulanabilir. Ancak bu dönemde askerî teşkilatlanma, ihtiyat (redif) birliklerinin teşkili, sair teknik-taktik yapılanmada Prusya etkisine girilmekle birlikte, talimler Fransız usulünde icra edilmekteydi.

¹¹⁰ BOA, HAT, nr. 23997, "Bir de Mühendishâne'de bunların (talimlerin) gûna gün eşkâlleri olmağla onlara dahî bir taraftan bakılarak usûl-ı harbin her bir fennine kesb-i maharet olunsa..."

¹¹¹ Lütfi, *Tarih*, I, 254.

¹¹² Şerafettin Turan, *a.g.m.*, s. 119.

¹¹³ Mübahat Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmut Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asâkir-i Mansûre", *İÜ. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII (1981-1982), Prof. Dr. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı, s. 139n.

¹¹⁴ Lütfi, *Tarih*, I, 227.

¹¹⁵ Moltke, *Türkiye Mektupları*, s. 28-29; Kazım Karabekir, *a.g.e.*, s. 65, 67.

odası¹¹⁶ ve Ermeni Mardiraki Sebastiani gibi lisana aşına kimselerin hariçten istihdamıyla desteklendi.¹¹⁷ Bir başka kapsamlı çalışmanın¹¹⁸ konusu olan söz konusu tercüme ve telif sürecinde, konumuzla ilgili önemli eserlerin bazılarını zikretmekle iktifa edeceğiz: *Asâkirin Ta'lim ve Terbiyelerine Dâ'ir Kavâ'id-i Umûmiyyeyi Hâvî Lâyahadır*,¹¹⁹ *Ta'lim-i 'Asâkir-i Piyadegân Ma'a Topçiyân*,¹²⁰ *Ta'lim-nâme-i Piyadegân*,¹²¹ *Bölük Ta'limi*,¹²² *Nefer Ta'limi*,¹²³ *Alay Ta'limi*,¹²⁴ *Alay Ta'liminin Kumandaları*,¹²⁵ *Hidmet-i Asker der-Zamân-ı Sefer*,¹²⁶ *Nuhbetü't-Ta'lim*,¹²⁷ *Müzekkire-i Zâbitân*,¹²⁸ *Bölük ve Tabur Ta'limi ile Alakah Eşkâl*,¹²⁹ *Piyade Ta'limine Dâir Elzem Hareketler*,¹³⁰ *Terceme-i Kavânîn-i Prusya*,¹³¹ *Prusya Devletinin Usûl-ı Askeriyyesi*,¹³² *Terceme-i Levâiyih-i İngiltere*,¹³³ *Avusturya Redif Askerinin Risalesi*,¹³⁴ *Rusya Askerinin Vazifeleri*,¹³⁵ *Rusya'nın Piyade Ta'limi*.¹³⁶

¹¹⁶ BOA, HAT, nr. 50912; nr. 50912-A; C. AS, nr. 25666.

¹¹⁷ Moltke, *Türkiye Mektupları*, s. 35.

¹¹⁸ 1826-39 arasındaki askerî teşkilat ve eğitim konusundaki telif-tercüme süreci ve bunların muhtevalarıyla ilgili bir çalışma tarafımızdan yapılmaktadır.

¹¹⁹ Süleymaniye Kütüphanesi (SK), Hüsrev Paşa (HP) kısmı, nr. 928.

¹²⁰ SK, HP, nr. 807/14 mükerrer. 1250/1834-1835'te Kayol Matbaası'nda basılmıştır.

¹²¹ SK, HP, nr. 803 mükerrer. Üç cilttir. 1245/1829-30'da İstanbul'da basılmıştır.

¹²² SK, HP, nr. 906, nr. 909, nr. 910, nr. 911.

¹²³ SK, HP, nr. 807/7 mükerrer. 1254/1838-39'da İstanbul'da basılmıştır.

¹²⁴ SK, HP, nr. 806 mükerrer. 1247/1831-32, 1252/1836-37 ve 1263/1846-47'de İstanbul'da basılmıştır.

¹²⁵ SK, HP, nr. 807/5 mükerrer.

¹²⁶ SK, HP, nr. 806/7 mükerrer ve nr. 815/4 mükerrer. 1254 Muharrem/Mart-Nisan 1838'de İstanbul Dâru't-Tıbaâtü'l-Âmire'de basılmıştır.

¹²⁷ SK, HP, nr. 806/17, 1247/1831-32'de İstanbul'da basılmıştır.

¹²⁸ SK, HP, nr. 822. 1251/1835-1836'da İstanbul'da basılmıştır.

¹²⁹ SK, HP, nr. 821/2 mükerrer. Aynı isimde farklı bir eser HP, nr. 821/4.

¹³⁰ SK, HP, nr. 807/16 mükerrer.

¹³¹ SK, HP, nr. 799.

¹³² SK, HP, nr. 769.

¹³³ SK, HP, nr. 857.

¹³⁴ SK, HP, nr. 865/1.

¹³⁵ SK, HP, nr. 923.

¹³⁶ SK, HP, nr. 921. Oldukça fazla yekûn tutan literatür konusunda daha fazla ayrıntı için bkz. *Defter-i Kütüphanesi-i Hüsrev Paşa*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul tarihsiz; *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, M. Serdar Bekâr, Gülcan Gündüz, c. I-II, İstanbul, 2004.

Sonuç ve Değerlendirme

Mevcut bilgiler çerçevesinde 1826-39 dönemindeki askerî modernizasyon sürecinin başarılı olduğuna ve hedeflerin gerçekleştirildiğine hükmetmek zordur. Ortaya çıkan olumsuz tablonun en belirgin unsuru, istihdam edilen yabancı talim subayları ile askerî danışmanların nitelik ve nicelik bakımından yetersiz olmalarıydı. Asırların şekillendirdiği medeniyet algılamalarından beslenen sosyo-psikolojik faktörler, iktisadi nedenler, dış politik gelişmelerden kaynaklanan sıkıntılar ve modern akademilerin kurulmasında yaşanan gecikme, parlak sonuçlar elde edilememesinin diğer nedenleriydi.

Osmanlı toplumunun ve kısmen idarecilerinin, muhatabını müslüman ve kefer/efrenc şeklinde kategorik değerlendirme alışkanlığından kurtulamamış olması ve dinî çekinceler, 1826-1839 döneminde nitelikli ve üst düzey Avrupalı subaylardan yeterince yararlanmayı engellemiştir.¹³⁷ Dolayısıyla “öteki” olarak görülen Batılı uzmanlar; ordunun teşkilat yapısına, disiplin ve düzenine müdahale etme ve onu modern ihtiyaçlar çerçevesinde şekillendirme imkânı bulamadılar. Bunların yeni orduya katkısı, kaçınılmaz olarak eğitim çavuşu düzeyiyle sınırlı kalmıştır.¹³⁸ Prusyalı Yüzbaşı von Moltke'nin çarpıcı tespit ve teşbihi bu süreci özetler mahiyettedir: “*Bizim işimiz eski ve biraz paslanmış palayı, kullanılabileceği olasılığına karşı istendiği kadar alafranga bilemektir*”.¹³⁹

Mansure ordusu kurulduktan sonra seraskerliğin öncelikli hedefi, Avrupalı subaylar öncülüğünde Fransız piyade ve süvari eğitimini yerleş-

¹³⁷ Calosso'nun: “İyi niyetle dolu olan neferlerin ilk günlerde bir Hristiyanın emirlerine uymak konusunda gerçek bir tiksinti duydukları”nı ifade etmesi düşündürücüdür, (Şerafettin Turan, “II. Mahmut'un Reformlarında İtalyan Etki ve Katkısı”, s. 117-118); Moltke de “Kâfirler müslümanlara emredemeyeceğinden savaş hâlinde bunlara komuta yetkisi de verilmezdi” diyerek Calosso'yu teyit eder (Wallach, *a.g.e.*, s. 8). Amiral Slade'in değerlendirmesi ise şöyledir: “Müslümanlık ile Osmanlılık gururu, orduda Avrupalılara tam subaylık salâhiyet ve vazifesinin verilmesine mani oluyordu” (Slade, *a.g.e.*, s. 18, 32-35, 49). Ayrıca bkz. Levy, “The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army”, s. 23.

¹³⁸ “Galliard Napolyon'un ordusunda bir çavuş olduğu hâlde Türkiye'de yeni ordunun ilk talimcibaşısı tayin edilmişti. Galliard'ın salâhiyeti bundan ileri gidemiyordu, subayları vazifelerini öğrenmek için zorlamaya ve onları cezalandırmaya muktedir değildi” (Slade, *a.g.e.*, s. 17).

¹³⁹ Wallach, *a.g.e.*, s. 15.

tirmek ve bu suretle talim sisteminde Batı standartlarını yakalamaktı. Ancak, gerek Yunan isyanı (1821-26) sebebiyle Batı kamuoyunda oluşan Osmanlı karşıtlığı ve gerekse Avrupalılara önerilen düşük ücretler nedeniyle İstanbul'a niteliksiz subaylar gelmişti. Mısır ordusunun modernizasyonunda görev alan Avrupalılar ile Osmanlı başkentine gelenler mukayese edildiğinde, ödenen ücretler ve buna bağlı olarak nitelik ve rütbe bakımından aralarında hayli mesafe olduğu görülür. Farklı milletlere ve ordu sistemlerine mensup niteliksiz bu subayların bir kısmı, yerli unsurların bilgisizliğinden de istifade ederek, tuhaf usulleri ve fantastik fikirleri tatbik etmeye çalıştılar. Sonuçta, belli bir ekol ve sistemi özümseyememiş eklektik bir ordu yaratıldı.¹⁴⁰ Bu durum, ele aldığımız süreçte, ordunun modernizasyonunda büyük aksaklıklar yaşanmasında ve rakipleriyle boy ölçüşecek düzeye gelememesinde etkili olmuştur.

Mora İsyanı sürecinde Avrupa kamuoyunda oluşan Yunan taraftarlığı, kısa sürede sivil ve askerî çevrelerde Türk düşmanlığına dönüşmüş, birçok Avrupalı üst düzey subay asileri örgütlemekle görevlendirilmişti. Osmanlı aleyhtarlığı henüz sıcaklığını koruduğundan, nitelikli Avrupalı subayların kendi hükümet ve halkına rağmen Bâbîâli'nin hizmetine girmeleri oldukça zordu. Meselâ İngiltere, yabancı ülke ordularında görev alacak subaylarına, Rumlara karşı savaşmamayı şart koşmuştu.¹⁴¹

Talimli asker, bir başka deyişle modern ordunun teşkilinde yaşanan aksaklıkların önemli nedenlerinden biri de nitelikli subay ve teknik personel yetiştirecek kurumsal adımların atılamamış olmasıydı. Kuruluş amacı subay yetiştirmek olmamakla birlikte, XVIII. yüzyıl sonlarında askerî teknik okullar olarak Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayun ile Mü-

¹⁴⁰ Levy, "The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army", *IJMES*, (1971), II, 24. Moltke'nin tespiti ise şöyledir: "Rus ceketleri, Fransız talimnameleri, Belçika tüfekleri, Türk fesleri, Macar eyerleri, İngiliz kılıçları ve bütün uluslardan öğretmenlerle Avrupa örneğine göre bir ordunun yaratılması en bahtsız girişimdi" (Wallach, *a.g.e.*, s. 17).

¹⁴¹ BOA, HAT, nr. 46474. İngiliz Albay Martin Hanchet Kasım 1828'de Osmanlı ordusunda amiral rütbesiyle görev almak için müracaat etmiş ve Rusya ile süren savaşta fiilen hizmet etmeye hazır olduğunu bildirmişti. Ancak Hanchet'in "Devlet-i Aliyye'nin Rumlardan başka her bir düşmanı aleyhine hidmet etmeye devleti canibinden mezun olduğunu" dile getirmesi gerçekten şayanı dikkattir. Hanchet'in söz konusu ifadeleri arz edilince II. Mahmut: "Bunu tasrih u beyan etmesi başkaca bir dikkat edecek şey oluyor" şeklinde bu hususa dikkat çekmişti.

hendishâne-i Berrî-i Hümayûn teşkil edilmişti. Bu okullar, Avrupa'daki benzerlerine kıyasla geri kaldıklarından Mansure Ordusu'nun teknik personel ihtiyacını karşılamak konusunda yetersizdi. Subay yetiştirecek akademilerin kurulması ise gündeme dahi gelmemişti. Yeni ordunun eğitim subayı ihtiyacı, başlangıçta Osmanlı hizmetine alınan ikinci-üçüncü sınıf Avrupalı subaylardan karşılandı. Ancak 1828–29 Osmanlı-Rus Savaşı'nda bunların yetiştirdiği birliklerin yetersizlikleri alenen görülünce daha radikal çözümler aranmaya başlandı. Dolayısıyla nitelikli subaylar yetiştirecek modern bir akademinin kurulması kaçınılmaz hâle gelmişti.

Bu sorunun giderilmesine matuf olarak 1831'de atılmaya başlanan ağır adımların hızlanmasıyla, 1834-35'te Harbiye Mektebi tesis edildi. Böylece kurumsallaşma ve çağdaş eğitim usullerini bilen subayların yetiştirilmesi konusunda önemli bir aşama kaydedilmiş oldu. Askerî talimlerin önemli ve tamamlayıcı unsurlarından olan bandonun kurulması ise Mızıkay-ı Hümayun'la kuvveden fiile çıkarıldı. Yoğun uğraşlar sonunda, Fransa'daki Saint Cyr Okulu'na benzer hâle getirilen¹⁴² Mekteb-i Harbiyye, ancak 1837'lerde, Selim Satı Paşa'nın nazırlığı döneminde gerçek bir askerî okul hüviyeti kazanacaktır.¹⁴³ Dolayısıyla 1826-39 sürecinde, oldukça geç bir tarihte kurulan Mekteb-i Harbiye'nin askerî reform ve modern talimli birliklerin teşkili sürecine katkısı sınırlı kalmış, ordu daha ziyade alaylı subaylar tarafından şekillendirilmiştir.

Genel manada askerî reform süreci ve onun en önemli unsurlarından olan talim ve eğitim konularında Tanzimat devrinde daha da önemli adımlar atılacak, öncelikle, Gülhane Hattı (3 Kasım 1839)'nda yer alan askerlikle ilgili hükümler tedricen kuvveden fiile çıkarılmaya başlanacaktır. Özellikle 1843, 1848, 1869, 1878 yıllarında yoğunlaşan ve 1882'de Alman askerî heyetlerinin gelişiyle ivme kazanan askerî reformlar yanında, yurtdışına tahsil için gönderilen öğrencilerin dönüşüyle bu alanda muhteva ve zihniyet bakımından eskiye nispetle hayli aşama kaydedilecektir.¹⁴⁴

¹⁴² Ercüment Kuran, "Türk Ordusu ve Batılılaşma", *Türk Kültürü, -Ordu Sayısı-*, 22 (1964), 11.

¹⁴³ Ergin, *a.g.e.*, I-II, 356-357 vd; A. Cevad, *TAO*, İÜ, TY, nr. 4178, II/IV, 45; Levy, *a.g.m.*, s. 34.

¹⁴⁴ Necati Tacan, "Tanzimat ve Ordu", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 129-137; Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Askerî Teşkilatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed. E. İhsanoğlu, İstanbul 1999, I, 360 vd; Fahri Çoker, "Tanzimat ve Ordudaki Yenilikler", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, V, 1260-

Artık geç XVIII. ve erken XIX. yüzyıl reform sürecinin adeta timsali ve tılsımlı kavramları olan “ta’lîm-ta’allîm” ve “tefennün” büyüsunü kaybedecek, askerî terminolojinin sıradan ıstılahları ve ordunun rutin ameliyesi hâline gelecektir. Önceki dönemlere nazaran daha nitelikli Avrupalı uzman ve danışmanların istihdam edildiği Tanzimat devrinde, Harbiye’den yetişen mektepli subayların tedricen alaylıların yerini almasıyla, askerî teşkilat ve eğitim alanlarında hedeflenen çağdaş çizgiye daha da yaklaşılacaktır.

“CHANGING DRILL SYSTEM OF THE VICTORIOUS SOLDIERS OF MOUHAMMAD
AND ROLE OF WESTERN EXPERTS (1826-1839)”

Abstract

Military training notion (talim-taallum), which was the key term of the military reforms during the end of 19th Century, paradoxically became motto for both reformists and anti-reformists. Although military training became more important and different in meaning after 1826, in comparison with an early traing, the subject has always been kept in the background of Vak’a-yı Hayriye (The Auspicious Event) and the foundation of Asakir-i Mansure-i Muhammediye (The Victorious Soldiers of Mohammad) by modern historians. Efforts for the developing modern training system which was seen as exclusive characteristic of modern military structure and though Mansure Army, religious reservations, searching for models, the role of Western experts, modernization of the system and writing and translation activities in order to register the practises will be analyzed in the paper.

Keywords

Reform, Mahmud II, Asakir-i Mansura, Janissaries, military service, military training, education, European experts, military officer, Military Academy

1266; Kemal Beydilli, “II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti Hakkında”, *Tarih Dergisi*, XXXII (Mart 1979), 481-494; Cemal Özkan, “Tanzimat’tan Cumhuriyete Ordu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, V, 1259-1268; Mahmut Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, İstanbul, 1325; Jehuda L Wallach, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi, Türkiye’de Prusya-Alman Askerî Heyetleri (1835-1919)*, çev. Fahri Çeliker, Ankara 1985.